

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

**K některým problémům svědomí z hlediska náboženství,
filozofie a psychologie**

Olomouc 2019

Vedoucí: PhDr. Petr ZIMA, Ph.D

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a zdrojů v seznamu literatury.

V Olomouci dne.....

.....

Bc. Nikola Táborská

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. Petru Zimovi, Ph.D za odborné vedení, poskytování cenných rady a materiálových podkladů k vypracování diplomové práce.

OBSAH

1 ÚVOD.....	- 5 -
2 SVĚDOMÍ	- 6 -
3 SVĚDOMÍ V NÁBOŽENSTVÍ.....	- 7 -
3.1 PŘEDBIBLICKÉ A MIMOBIBLICKÉ STOPY	- 7 -
3.2 BIBLICKÉ POJETÍ SVĚDOMÍ	- 8 -
3.2.1 Svědomí ve Starém zákoně.....	- 8 -
3.2.2 Svědomí v Novém zákoně.....	- 9 -
4 SVĚDOMÍ V TEOLOGII	- 10 -
4.1 SV. AUGUSTIN	- 11 -
4.2 ALBERT VELIKÝ	- 12 -
4.3 TOMÁŠ AKVINSKÝ.....	- 12 -
4.4 REFORMACE	- 15 -
4.4.1 Martin Luther.....	- 15 -
5 SVĚDOMÍ VE FILOZOFII	- 18 -
5.1 SOKRATES	- 18 -
5.2 PLATON	- 20 -
5.3 ARISTOTELES.....	- 22 -
5.4.1 Kategorický imperativ.....	- 26 -
5.4.2 Mravní zákon	- 27 -
5.4.3 Svědomí.....	- 28 -
5.5 GEORGE WILHELM FRIEDRICH HEGEL	- 29 -
5.6 FRIEDRICH NIETZSCHE	- 31 -
6 SVĚDOMÍ V PSYCHOLOGII.....	- 35 -
6.1 SIGMUND FREUD	- 35 -
6.1.1 Morálka dle S. Freuda.....	- 36 -
6.2 CARL GUSTAV JUNG.....	- 41 -
6.3 ERICH FROMM	- 43 -
7 MORÁLNÍ VÝVOJ	- 51 -
7.1 JEAN PIAGET.....	- 52 -
7.2 LAWRENCE KOHLBERG	- 54 -
7.3 MORÁLNÍ VÝVOJ	- 56 -
7.4 MRAVNÍ VÝCHOVA	- 57 -
8 VYUŽITÍ TÉMATU V OBČANSKÉ VÝCHOVĚ A ZÁKLADECH SPOLEČENSKÝCH VĚD	- 58 -
9 ZÁVĚR.....	- 61 -
10 ZDROJE	- 63 -

1 Úvod

Svědění, vnitřní hlas, hlas rozumu nebo hlas boží. To je několik pojmů, kterými lze tuto konstantu uvnitř člověka nazvat. Nejčastěji si člověk své svědomí uvědomuje v momentě, kdy udělá něco proti tomuto soudci uvnitř sebe samého. Svědomí je pojem, kterým se zabývali všichni myslitelé z řad filozofů, psychologů, ale i náboženství. V této diplomové práci jsem se zaměřila právě na některé z těchto myslitelů, kteří přemýšleli nad tímto pojmem. Názory na svědomí se v každé oblasti s postupem času měnily a v této práci se snažím ukázat jakým způsobem měnily i na základě například společenské situace, nejvíce je tento vývoj a ovlivnění viděno v období válek v psychologickém hledisku.

V první kapitole se zaměřuji pouze na obecný popis svědomí z hlediska svého a z hlediska základních knih o morální teorii. Jsou to jen obecné poznatky ke svědomí a základní teze.

Druhá kapitola je zaměřena na svědomí z hlediska náboženství. Jsou zde ukázány pohledy na základě bible, kdy se snažím vysvětlit jakým způsobem je svědomí pojato v této svaté knize i přesto, že samotný pojem svědomí zde není užíván, ani na něj není příliš poukazováno. Přesto však je svědomí jednou z hlavních zmiňovaných instancí v rámci náboženství.

Třetí kapitola se zaměřuje na pohled na svědomí z hlediska teologie. Jsou zde zmíněni hlavní teologičtí myslitelé jako Tomáš Akvinský, Martin Luther s jeho reformací, a nakonec pohled dnešní teologie na tento problém. Místo pojmu svědomí je stále uváděn jiný pojem, a to je pojem synderesis. Svědomí je zde spojováno s Bohem a já se opět snažím vysvětlit jakým způsobem se Bůh v této konstantě angažuje a jakým způsobem člověka pomocí svědomí ovládá.

Čtvrtá kapitola se pak obrací na filozofické vysvětlení pojmu svědomí. Tento popis začíná již v období antického Řecka, kdy se svědomím zabýval Sokrates, byť tento pojem ještě přímo svědomím neoznačuje. Následuje vysvětlení a spojení svědomí s rozumem dle Platóna a Aristotela. Dále se pak v kapitole zabývám filozofickým pohledem Immanuela Kanta, poté Hegelovým pojetím a kapitolu uzavírám Nietzscheho náhledem na morálku a svědomí.

V páté kapitole se zaměřuji na psychologický popis svědomí. Hlavním myslitelem je zde Sigmund Freud se svou psychoanalýzou a jeho rozdělením psychického života člověka na ID, EGO a SUPEREGO. Na jeho myšlenky pak navazují jeho žákem C. G. Jungem a jeho návratem k Bohu. Celou kapitolu psychologického pohledu pak uzavírám pojetím svědomí a etiky dle Ericha Fromma, který ve svých dílech již popisuje svědomí u dějinných postav. V této kapitole je velmi nápadně vidět propojení s dějinným vývojem, kdy sám Fromm využívá ve svých spisech jména tehdejších diktátorských postav.

Šestá kapitola vývoje svědomí se zabývá pedagogickým náhledem na svědomí a jeho výchovou v dřívější době a dnes. Zmíněnými autory jsou zde Jean Piaget a Lawrence Kohlberg s jejich rozdělením pedagogického vývoje svědomí. Svědomí je dle nich provázáno s pedagogickým a sociálním vývojem. V závěru kapitoly se pak zaměřuji na dnešní mravní výchovu, kde pak plynule přecházím do poslední kapitoly, která se zabývá pojetím tohoto tématu ve výuce OV a ZSV na dnešních školách. V Kapitole čerpám z RVP a ŠVP dnešních škol a ukazují, že etická výchova není v dnešním školství pevně zakořeněna, byť se na ní v dnešní době velice poukazuje a žádá se, aby byla vyučována.

2 Svědomí

Co je to vlastně svědomí? Každý člověk se určitě zamyslel nad tím, kde se vlastně bere svědomí? Nebo co je to vůbec svědomí? Dnes považujeme svědomí za jakousi instantu uvnitř nás, která nám říká, zda naše chování nebo jednání je správné nebo nikoli. Většina z nás si pod pojmem svědomí představí jakýsi vnitřní hlas, který nás navádí k dobrému jednání. Je to vnitřní pocit, který nás trápí po vykonání nedobrého skutku. Můžeme tedy říci, že je to poslední a rozhodující instance. Každý však má svědomí formováno jinak, co jednomu přijde dobré, druhému dobré přijít nemusí. Kde se však svědomí v člověku nachází? Někteří lidé mohou tvrdit, že svědomí se nachází v srdci, jiní zase, že v hlavě, a proto jej právě slyšíme tak nahlas. Dle mého názoru mohou být obě tyto varianty správné, vždyť někdy sami víme, zda se rozhodujeme dle srdce nebo dle rozumu.

S určitostí můžeme tvrdit, že svědomí se dá považovat za samostatnou konstantu, která si žije svým vlastním životem a ozývá se až v momentě kdy se sama přihlásí a vstoupí do našeho podvědomí. Víme jistě, že ji máme uvnitř sebe, ale ohlásí se až tehdy, kdy to naše

mysl neboli vědomí nejvíce potřebuje. Co přesně je tedy obsahem svědomí? Dle Helmuta Webera pod obsahem svědomí musíme rozumět celek morálních představ, jež někdo má. Jsou to tedy vědomosti o dobru a zlu, o úkolech a zákazech, ale také vědomosti o morálce.¹ Můžeme říci, že obsahem svědomí jsou tedy vědomosti o správném chování a jednání, vědomosti, které nám jsou předávány hlavně výchovou od rodičů nebo učitelů, ale také je to náš vnitřní pocit, že to, co vykonáme je buďto dobré nebo špatné.

Pro uplatnění svědomí je pak typické, že je to schopnost aplikovat morální představy na konkrétní životní situace ve kterých se ocitneme, ale i povahu a způsob jakým se dějí. Míra a způsob užití svědomí mohou být u každého člověka odlišné, ale také odlišné v každé situaci. Hodně se v daných situacích odráží subjektivní svéráznost daného člověka. S tím také souvisí prožitek svědomí u jedince. U prožitku je nejdůležitější subjektivní pocit jednotlivce a podstatný je vztah ke konkrétnímu konání nebo chování. Dle toho, zda k jednání má teprve dojít nebo k němu již došlo rozlišujeme *svědomí předcházející a svědomí následné*². Jde-li o svědomí předcházející můžeme jej rozdělit na vybízející nebo varující, tedy jestli nás k chování svědomí vybízí nebo nás od něj odrazuje. Pokud se jedná o něco špatného mělo by nás odrazovat, ale to záleží na každé osobnosti, přece jen si stále musíme uvědomit, že to, co je dobré pro nás nemusí být dobré pro ostatní. Stejně tak při prožitku je to u každého jiné. Ve stejné situaci se mohou dva lidé cítit naprosto rozdílně, tedy, že jednoho bude „hryzat“ svědomí velmi, kdežto druhý bude v klidu jako by se nic nestalo.

3 Svědomí v náboženství

3.1 Předbiblické a mimobiblické stopy

Již v době před vznikem Bible se v egyptské kultuře mluvilo o tom, že člověk ve svém nitru zažívá instanci, jež jeho chování a jednání kriticky provází a která jej kárá a obviňuje. Tato instance však nebyla pojmenována svědomí, ale *srdce*³ – místo, kde sídlí

---

¹ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.173

² WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.175

³ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str. 189

pomyslný střed člověka samotného se všemi jeho funkcemi: city, vůlí a rozumem. Je však chápáno jako svědomí, které nám připomíná spáchané zlo, kárá nás za něj a vyčítá nám jej.

Název svědomí se poprvé objevuje až v řeckém světě pod pojmem Syneidésis⁴. Poprvé se tento pojem objevuje v Demokritově spisu z 5.st.př.n.l. a to ve smyslu vědět a rozumět. Postupem času se na syneidésis začalo pohlížet ve významu vědění o morální stavu. V helenismu se setkáváme s pozorností jednotlivým jevům svědomí. Pro vysvětlení svědomí využívali *erínyje – ženy s rozčuchanými vlasy*,⁵ které trýznily viníka za jeho špatné skutky. Sokrates přišel s myšlenkou daimonia což byl božský hlas vnímatelný v nitru člověka, který vynášel neúplatné soudy o tom, co se nesmí dělat. Jeho chápání vychází z přesvědčení, že nejsilnější lidskou mohutností je moudrost. V jeho teorii daimonia vidíme první náznaky celistvého chápání svědomí, které prostupuje celek lidského chování.

První jednotné koncepce svědomí vidíme až ve stoické filosofii. Stoikové tvrdili, že svědomí je totožné s rozumem člověka, který je pak pouhou jiskrou celosvětového rozumu, tedy logu. Dle této jejich teorie je svědomí jak racionálního, tak božského charakteru. Je to tedy strážce nad našimi skutky, jak dobrými, tak zlými.⁶

3.2 Biblické pojetí svědomí

Slovník spirituality definuje svědomí jako stálé vědomí zodpovědnosti a trvalou vůli jednat vždy plně podle norem objektivního mravního zákona, poznaného a prožitého, u věřících zákona křesťanského.⁷

3.2.1 Svědomí ve Starém zákoně

S výrazem svědomí se ve Starém zákoně nesetkáme, hebrejšтина nemá slovo, které by odpovídalo řeckému výrazu. O svědomí se však v řeči Starého zákona můžeme dočíst velmi často, přičemž se pro něj objevuje biblické náhradní slovo. Buďto je použito egyptského

---

⁴ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str. 189

⁵ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, str. 190

⁶ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str. 190

⁷ S.Fiores, T. Goffi, *Slovník spirituality*, Kostelní Vydří 1999 str. 824,

slova srdce nebo ledví. Nejvíce se objevuje fenomén zlého svědomí a sním související fenomén dobrého svědomí. Pro ukázání fenoménu špatného svědomí můžeme využít 2. Samuelovu knihu 24:10 „Potom začalo Davidovi mocně bušit srdce, i řekl Hospodinovi? „Velmi jsem zhřešil!““⁸ V novějším překladu bible je již místo srdce pojmenování svědomí. Pro fenomén dobrého svědomí můžeme uvést příklad z knihy Joba 27:6 „Mé srdce mě nebude hanět za žádný můj den“⁹.

Z mého pohledu mohu říct, že zájem o svědomí ve Starém zákoně nebyl až tak velký. Není zde ani jedna zmínka o tom, že svědomí by bylo závaznou částí lidského jednání. Všechno lidské jednání je odkázáno na souhlas Boha. Panuje zde tedy přesvědčení, že Bůh a člověk stojí v přímém vztahu a Boží zákon tedy přímo ovlivňuje lidské jednání. Cokoli, co se tedy na světě děje je pouze v rukou Boha.

Ve Starém zákoně nejde tedy o vědění, jež spočívá v člověku, ale o naslouchání slovu Boha. Můžeme také říci, že jde spíše o vnímání, co nám Bůh říká než o vědění. Šalamoun ve své modlitbě prosí o vnímavé srdce, které by rozlišovalo mezi dobrem a zlem.¹⁰ Hlavním důvodem, proč svědomí není ve Starém zákonu tak viditelné může být jazykově historický důvod. V hebrejštině se spíše, než řecký pojem ujal jí bližší pojem egyptský, který se jim snáze podařilo transformovat. Svědomí jakožto abstraktní pojem se jakožto samostatný pojem objevuje až v pozdější době.

3.2.2 Svědomí v Novém zákoně

V evangeliích pojem svědomí chybí, připomíná se jen příležitostně například v jevu špatného svědomí u Jidáše nebo Petra. Ježíš dle evangelií také neapeluje nikde na svědomí, které by mělo pocházet z nitra člověka. Nepočítá tedy s tím, že by člověku měla být dána instance nebo síla, která by se jednoznačně zaměřovala na dobro. Spíše se uznává, že z nitra člověka, tedy z jeho srdce může pocházet leccos zvráceného nebo negativního.¹¹

Až v Pavlových listech se poprvé nachází pojem Syneidésis, a to v listech Římanům a obou listech Korintským. Dle jeho učení hodnota svědomí záleží na tom, že se v něm rozhoduje o osudu člověka u Boha. Ve svědomí tedy člověk stojí v konečné odpovědnosti

---

⁸ <https://www.biblegateway.com/passage/?search=2+Samuel+24%3A10&version=NKJV>

⁹ <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+27%3A6&version=NKJV>

¹⁰ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.192

¹¹ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.193

před Bohem. Svědomí je tedy subjektivní veličina, ale není posledním měřítkem, takže se na něj nelze bezpodmínečně spolehnout. Je závislé na Bohu, je jím zcela obklopeno a nesenó jeho silou a milostí. Pouze na Bohu pak tedy záleží, zda je naše svědomí dobré nebo špatné, on nakonec rozhodne, zda jsme konali správně nebo špatně.¹² „*Svědomí není autonomní, netvoří autonomní autoritu a neztotožňuje se s Bohem. Nese v sobě znamení lidské slabosti.*“¹³ Můžeme tedy říci, že Pavel svědomí oceňuje, ale vidí ho také střízlivě. Tedy, že nad svědomím je Boží láska a náklonnost, ale zároveň je ovlivňováno lidským přesvědčením.

V ostatních spisech Nového zákona se také jako u Pavla dočítáme o pojmu Syneidésis, kde se dobré svědomí ukazuje jako předmět a výsledek božského příklonu. Syneidésis je čistá, je-li Bohem očištěna a při samotném křtu jedince je dobrá syneidésis cílem. Křest je tedy prosba o dobrou syneidésis.¹⁴

Shrneme-li celkové pojetí svědomí v Bibli, můžeme zřetelně vidět vývoj k zohlednění svědomí. Svědomí se vidí a posuzuje pouze a zcela v kontextu víry, na pozadí poměru Boha a člověka. Svědomí je lidskou realitou a nijak se nezbožšťuje, nikde není zřetelně řečeno, že je to hlas Boží. Svědomí je pouze předmětem boží milosti a důležitější než to, co říká svědomí, je boží slovo a úsudek. Konečným významem svědomím tedy dle Bible je: „*že pokud promlouvá a jeho hlas není opraven božím slovem nebo nárokem bližního, je pro příslušného člověka naprosto závazné.*“¹⁵ Jednání proti vlastnímu svědomí tedy vede k záhubě před Bohem.

4 Svědomí v teologii

Pojem syndereze poprvé použil sv. Jeroným ve 4. století ve svém komentáři starého zákona knihy proroka Ezechiela. Dle něj byla syndereze schopnost, která vede jednání člověka a umožňuje mu správně rozlišovat co je dobré a co zlé. Poté se zdá, že pojem svědomí na nějakou dobu usnul, než se mu začali věnovat myslitelé období Scholastiky.

---

¹² WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, str.194-5

¹³ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, str.195

¹⁴ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, str.195

¹⁵ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, str.196

Pojem svědomí pomáhal autorům 12.-13. století nově řešit starou otázku, zda a jak může člověk vědět, že jedná špatně. Myslitelé vycházeli z Aristotelových spisů.¹⁶

4.1 Sv. Augustin

Používá pojem svědomí bez bližší specifikace, odvolává se přitom na písmo. Dle jeho učení zdroj správnosti či špatnosti vychází z dvojí stránky přirozenosti člověka. Máme tedy vnějšího a vnitřního člověka. Vnější člověkem jsme dle toho, kolik toho máme společného s živočichy kdežto vnitřním člověkem jsme dle toho, jak jsme svým rozumem zaměřeni k nahlížení věcných pravd. Tento náš vnitřní člověk má dán dvojí úkol a to: Kontemplaci pravd a řízení živočišného vnějšího člověka. Stejně tak jako člověk, je rozlišen i rozum na vnitřní a vnější.¹⁷

Dle jeho učení je správnost jednání určována věcným zákonem, věcnou pravdou, která osvětluje jako rozum. U Augustina je centrálním pojmem vůle, kterou vysvětluje právě správnost jednání. Možnost volby má tedy jen svobodná vůle, kde hřích a nesprávné jednání. I vůle, která byla původně stvořena jako dobrá se může zvrátit a chtít něco co je proti jejímu dobru. Prvotním hříchem však dle něj duše ztratila sílu pro své jednání, člověk se odvrátil od věcných pravd k smyslovým věcem, tedy duše nechtěla jednat správně i když měla. Člověk se v prvotním hříchu odvrátil od toho, co je boží a čeho by se jeho duše měla držet.¹⁸

Augustin tedy ve svém učení o svědomí přejímá stoickou koncepci účasti na věčném zákoně skrze vědomí, ale staví svědomí na vyvýšený stupeň božské srozumitelnosti a s účastí člověka, který byl stvořen k Božímu obrazu. Díky prvotnímu hříchu je však člověk oslaben a musí se nechat vést svojí vůlí, která je sama svým předmětem, ale tak jak má být správná. Svědomí je tedy konflikt mezi bezprostředním chtěním pozemského dobra a nesouhlasem vůle samé se sebou v následující sebereflexi. Celou dobu je to však pod dohledem Boha, který člověka stvořil, a přece jen z hloubi duše každý člověk touží po Boží lásce a dobru.

---

¹⁶ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str. 7-10

¹⁷ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str. 10

¹⁸ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str. 12-13

4.2 Albert Veliký

Svémi myšlenkami navazoval na Augustina, od kterého převzal důležitost vůle, a na Aristotela, od něhož převzal důležitost rozumu. Dle něj se tedy měla syndereze spojovat s rozumem i vůlí. Onu synderezi tedy spojil s vyšším rozumem, který nahlíží na věcné pravdy a dle nich řídí nižší rozum. Syndereze je tedy spojena s úkonem rozumu, jímž je člověk přirozeně pobízen k dobru. Zároveň je spojena s vůlí, která sleduje to, co jí rozum předkládá jako dobré a spontánně odmítá to, co jí předkládá jako špatné. Dle jeho myšlenek tedy syndereze vede k tomu, aby člověk konal dobro a odmítal zlo. Proto můžeme tedy říci, že je hybnou mohutností jedince, která sleduje v jeho jednání jako poslední cíl dobro a odmítá zlo. Řídí jednání vzhledem k celkovému cíli jednání jednotlivce. Je to spontánní hybná síla, poznává a přikazuje, že vše dobré je potřeba konat a všeho špatného je třeba se zříkat.¹⁹

Vyšší rozum v jeho pojetí je zprostředkující instancí, který zahrnuje konkrétní hodnocení pod obecné, tedy zvažuje a hodnotí. Svědomí má pak za úkol určit, zda se má daný skutek konat vzhledem k obecnému zákonu danému v synderezi. Svědomí má zprostředkující úlohu mezi rozvažováním, co se má dělat a samotným jednáním, je tedy bezprostředně přikazující poznávací schopností. O sobě dobré nebo špatné jednání je takové, které za žádných okolností nemůže být hodnoceno opačně. Tedy pokud má být něco v konečném důsledku dobré, nesmí to jít hodnotit opačně. Musí to být dobré pro všechny. Pokud by bylo jednání v rozporu s Božím zákonem, jeho učení se jasně staví ve prospěch Božího zákona, proti kterému člověk nesmí jednat i kdyby mu jeho svědomí říkalo opak.²⁰

4.3 Tomáš Akvinský

Tomáš pokračuje v učení svého učitele Alberta Velikého, ale vzhledem k jeho většímu ovlivnění Aristotelem a jeho učením, dochází k rozdílným závěrům, než došel jeho mentor. Z Augustinové tradice přejímá vůli důležitou v její svobodě s její úlohou rozhodování a z Aristotelovy nauky pak poznání nesprávnosti svého jednání díky rozumu. Tomáš ve svém

---

¹⁹ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str.30-32

²⁰ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str.32-33

učení uplatňuje Aristotelův princip, že veškerý pohyb věcí je zaměřen k jejich přirozenému cíli. Tedy každá věc má přirozený sklon, tedy vrozený princip, na jehož základě spontánně směřuje k dobru. Tomáš počítá s tím, že mezi vůlí a rozumem je jakási propojenost, neboť: „*to, co je cílem pro vůli, rozum nahlíží jako dobré, a to, co rozum nahlíží jako dobré, je předmětem chtění vůle.*“²¹ Praktický rozum člověka vede jednáním k jeho cíli pomocí ctnosti rozvážnosti, jejímž úkolem je řídit ctnosti, aby udržely jednání ve středu mezi krajnostmi. Správnost je dána cílem lidského života a v konkrétní situaci pomáhá soudit rozvážnost. Správně je to, co hodnotíme ne vzhledem k situaci, ale vzhledem k poslednímu lidskému životnímu cíli. Správnost jednání je tedy dána cílem jednání.

Stejně jako Albert svá pojednání o svědomí navazuje na augustinovský model vyššího a nižšího rozumu. Zkoumá, jakým způsobem je kritériem pro správnost jednání vyšší rozum. Oproti Augustinovi však Tomáš ukazuje, že pro oba rozumy je zdrojem vědění smyslová zkušenost. Člověk nemá možnost nahlížet na věčné pravdy, to mají jen andělé. To, co člověk poznává jako neměnné, postupně získává svým rozumem. Všechn materiál na poznání však člověk získává díky smyslům. Rozum je nucen rozlišovat a spojovat poznané, díky tomuto shromažďování a rozlišování může nahlížet hlubší jednotu. Můžeme tedy říci, že Tomáš odkazuje na intelektovou duši, která není omezena smysly a je na úrovni vyššího rozumu.²²

Syndereze je dle Tomášova učení kvalitou a základem veškerého možného zdokonalení rozumu. Zprvu však není řečeno, co jsou principy, které vedou jednání člověka. „*Člověk ve všem svém jednání sleduje to, co vidí jako dobré, a odmítá to, co se mu jeví jako zlé.*“²³ Jeho jednání je takto nastaveno vždy, když je při smyslech a může se rozhodovat svobodně. Člověk svobodně sleduje to, co mu rozum předkládá jako dobré, a to je to, co odpovídá jeho jednotlivým přirozeným sklonům, tedy řád a praktický rozum následující tento řád. Nesprávnost jednání je pak díky tomu, že člověk v omylu upřednostňuje něco méně hodnotného na úkor hodnotnějšího. Pokud se má člověk orientovat v částečných dobrech vzhledem k dobru celkovému, je potřeba aby správně reflektoval své jednání a hodnotil ho v nezávislosti na žádosti. Praktický rozum tedy musí být kromě syndereze obdařen kritériem jednání – tedy tím čemu říkáme svědomí.²⁴

Svědomí u Akvinského není vrozenou schopností, jelikož se postupem času může měnit a vyvíjet, a tudíž není identifikovatelné se synderezí, odmítá tvrzení, že by svědomí mohl

---

²¹ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str. 36

²² AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010., str. 39 - 41

²³ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str. 48

²⁴ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010., str. 48-49

být zákon, který si nese člověk uvnitř sebe, jelikož nemáme možnost poznat světové pravdy. Všechno naše poznání vychází ze smyslového světa. Svědomí aplikováno na jednání je úkonem praktického rozumu, který vede naše jednání. Je tedy projevem schopnosti vyššího či nižšího rozumu orientovat se v daných podmínkách vzhledem k zaměření se na poslední cíl člověka. K aplikaci vědění na jednání dochází buďto před jednáním nebo po jednání, pokud je to před jednáním, tak svědomí ovlivňuje jednání nebo po jednání, kdy svědomí schvaluje nebo kritizuje jednání.²⁵

„Sv. Basil říká, že svědomí je přirozená soudnost. Avšak přirozená soudnost je syndereze. Tedy svědomí je totéž, co syndereze. Syndereze je pak jistým způsobem mohutnost, tedy i svědomí.“²⁶ To však Tomáš vyvrací myšlenkou, že svědomí je úkonem praktického rozumu vztahující se ke konkrétnímu jednání, nikoli mohutnost nebo schopnost zdokonalující nějakou mohutnost. Tento úkon můžeme nejlépe vidět jde-li v rozporu s jiným výkonem praktického rozumu. Je to svobodné rozhodování, které vychází ze souzení a hodnocení věcí praktickým rozumem. Soud svědomí a svobodného rozhodování se v něčem podobá a v něčem i liší. Podobnost najdeme v tom, že jsou oba u jednoho skutku. Důležitější je však to, v čem se liší. Soud svědomí spočívá v čistém poznání, zatímco soud svobodného rozhodování spočívá v aplikaci poznání na vyvolanou žádost. Tímto Tomáš poukazuje na to, že rozhodující úlohu v rámci výběru jednání nemá svědomí, nýbrž svobodné rozhodování.

Ohledně otázky, zda se svědomí může mýlit se Akvinský vyjadřuje takto: „*V průběhu aplikace může dojít k chybě dvojným způsobem: <1> Bud' tak, že ono vědění, které je aplikováno, obsahuje omyl; <2> nebo tak, že aplikace neprobíhá správně.*“²⁷ K omylu tedy dle něj nemůže dojít v univerzálním soudu syndereze, ale může dojít k pochybení u vyššího rozumu. Pokud tedy člověk hodnotí, zda je nebo není něco proti Božímu zákonu, může dojít k omylu na základě nepravdy ve vyšším rozumu. Správnost jednání je tedy dána v konformitě jednání s momentálním poznáním. V čem se však nemůže svědomí mýlit je konkrétní úkon, na který je aplikováno svědomí, když se na něj vztahuje univerzální soud syndereze.²⁸

Pokusím se tedy nějakým způsobem shrnout jeho Aristotelovské myšlenky. On sám v nich popsal celou předcházející tradici. Určitým způsobem souhlasí se Sokratem v jeho

---

²⁵ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010., str. 51

²⁶ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010., str. 179

²⁷ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010., str. 199

²⁸ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010., str. 199-201

názoru, že člověk jedná špatně na základě svého špatného poznání. A stejně tak souhlasí s Aristotelem, že člověk na základě své praxe ví, že jedná proti svému vědění. Stále je hlavním cílem člověka dosáhnout svého konečného cíle, který je kritériem jednání člověka pod taktovkou rozumu. Syndereze nikdy nemůže zaniknout, a proto se konečný cíl jako kritérium pro jednání nemůže nikdy ztratit. Jeho myšlení však stále poukazuje na vědění, které by se mělo zkoumat, takže můžeme říci, že spíše navazuje na Sokratovskou tradici. Praktický rozum může člověku v jedné situaci nabídnout dva soudy, a tedy soud svědomí a soud svobodného rozhodování. Svědomí je dle Akvinského kritériem pro správné jednání, které je potřeba pro dosažení celkového cíle. Je Zajímavé, že jeho díla nijak neprosazují pojem svědomí pod zvláštním významem. Spíše se při jeho vytváření zaměřuje na doplnění názorů předchozích myslitelů nebo jejich opravy. Sám ukazuje na to, že reaguje pouze na diskuzi, která se v jeho období ohledně svědomí objevila. Mnohdy ve svých spisech ani nepoužívá samotného pojmu svědomí, pouze o tomto úkonu píše.²⁹

4.4 Reformace

Dalším obdobím, které se zabývalo svědomím je doba reformace. V období reformace máme o otázce svědomí již jasnější důkazy než v předchozích obdobích. Reformace význam svědomí a jeho svobody označila za projev svatého Ducha v srdci křesťana. V tomto období nesmíme opomenout českého reformátora Jana Husa, který klad svědomí nad autority světa, nad řeckou filosofií i římské právo. Svědomí dle něj nesmělo podléhat žádné vnější autoritě. Snažil se tedy osvobodit individuální svědomí a uvolnit tedy tak člověka od autority státní a církevní.

4.4.1 Martin Luther

Hlavním představitelem období reformace je Martin Luther, který se zabýval i otázkou svědomí, od něj vzešly nejvýraznější reakce. V jeho pojetí svědomí můžeme vidět existenciální životopisné pozadí, kdy jeho otec byl proti tomu, aby se Luther stal mnichem a řekl, že svědomí je ďábelským mámením, také poukázal na Biblii, kde je psáno, že děti

---

²⁹ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010. str. 57-59

mají poslouchat své rodiče. Tato námitka v Lutherovi vyvolala konflikt a díky tomu zjišťuje, že člověk může upadnout do omylu viny i tam kde se řídí svým svědomím.

Sám nejdříve tedy hodnotil svědomí pesimisticky, jelikož od mládí je to pesimistická veličina, v níž se vyjevuje ztracenost a vina člověka. Svědomí nám i přes naše všechno úsilí potvrzuje, že jsme hříšníci. Svým chováním tedy nemůžeme dosáhnout dobrého svědomí, protože si vždy najde něco, co nám vytkne. Právě v nouzi svědomí má člověku pomoci víra, důvěra v to, že nás Bůh skrze Krista zachraňuje. V momentě, kdy se víra v Boha usadí v našem svědomí se z něj stává svědomí dobré, odvážné a Kristem osvobozené. Toto svědomí je svobodné i vůči lidským autoritám, ale není autonomní, jelikož jeho pánem je Kristus a Boží slovo. V jeho myšlenkách je tedy svědomí více postaveno na teologické dimenzi více než u scholastiky.³⁰

Po Lutherovi se vydělily dva proudy vývoje. Prvním je proud protestantské teologie, v tomto proudu po čase ustupuje jeho pojetí svědomí a nastupuje optimističtější hodnocení svědomí, které chápou jako instanci, pomocí níž lze poznávat mnohé dobro a zlo. Druhý proud se zabýval svobodou svědomí, vyvracejí jeho závislost na Kristovi. Jejich pojetí svědomí se odvíjí dle člověka, svědomí je autonomní a člověk je odpovědný jen sám sobě, považuje se za nejlepší a nejcennější součást lidské výbavy.³¹

4.5 Svědomí v pohledu dnešní teologie

Po tridentském koncilu (r.1545) se v náboženském světě prosazovala především tomistická interpretace svědomí. Svědomí platilo za moment ratio, je to tedy rozum a nic jiného než rozum.³²

Vývoj teologického myšlení v rámci morální teologie začal kolem r. 1970 a zároveň s tím se začal více zastávat celistvý teologický názor na svědomí. Svědomí je bráno jako funkce celé osobnosti, je třeba hledat ho v tom nejniternějším jádru člověka. Svědomí se stává jedním z hlavních bodů přemýšlení a bádání v dnešním pojetí morálky. Není to jako v dřívějším období ohledně jeho původu, ale spíše se na něj zaměřují z hlediska vývoje

---

³⁰ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.200-202

³¹ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, str.203

³² WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.204

hodnot lidstva a konkrétních problémů života.³³ Definovat svědomí je obtížné i v dnešní době, v katolické morálce se perou různé pohledy na svědomí.

Náboženský výklad svědomí v určité formě existoval i dříve a dnes se začíná opět silněji prosazovat. Svědomí je v náboženské koncepci místem setkávání se člověka s Bohem, ve výzvě svědomí vidí Boží hlas. Papež Pius XII. Řekl, že svědomí je „*nejtajemnější jádro, svatyně člověka, kde je sám s Bohem, jehož hlas zaznívá v jeho nejhlubším nitru.*“³⁴ Proti tomuto výkladu se však ozývají hlasy, že nemůžeme svědomí srovnat s Božím hlasem. Přesto jsou však lidé, kteří tento obraz svědomí jakožto hlas boží respektují a uznávají.

Dnešní teologické pojetí svědomí tolik nelpí na přirovnání svědomí k bohu. Pro člověka je poslouchat svědomí základní mravní povinností. Mnohdy se zmiňují pojmy jako je rozhodnutí svědomí a rozkaz svědomí. Těmito pojmy se myslí, že člověk se ve svém nitru rozhoduje a že soud svědomí poté čin hodnotí. Neznamená to však, že svědomí nás nutí nějak se rozhodnout, rozhodnutí je činem svobodné vůle, která sdělení svědomí bere v úvahu. Mělo by se stálo orientovat a jednat dle pravdy, božského zákona a nauky učitelského úřadu církve, není však nikde řečeno, že musí být poslechnut jen hlas Boží. Člověk se má orientovat dle svého svědomí, které má uvnitř zvnitřněny náboženské zákony.

Celkově se tedy v dnešním teologickém pojetí svědomí odráží předchozí myšlenky vývoje svědomí. Mísí se zde myšlenka, že svědomí je hlas Boží společně s myšlenkou, že svědomí má být otázkou člověka a je autonomní. Svědomí nám stejně jako prorok říká předem zda naše jednání je špatné nebo dobré. Často nám ukazuje i striktně svoji autoritu stejně jako králové. Stejně tak jej můžeme nazvat knězem, protože nám žehná při konání dobrého skutku a špatný odsuzuje. Svědomí tedy můžeme pojmenovat králem a knězem.

Diskuze o svědomí stále vyvolávají mnoho pochybností, přesto by se mělo svědomí pokládat za poslední závažnou normu a trvat na ní, a to jak z důvodu antropologicko-etického, ale i teologického. Bůh volá každého jeho vlastním jménem a na to má pak jednotlivec odpovídat dle svého uvážení. Každý se tedy má objevit před Bohem se svými vlastními odpověďmi, které získá právě když se drží hlasu svého svědomí. Teologové v dnešní době upozorňují na problémy, které se mohou vyskytovat. Svědomí je interní veličinou, a proto se dá tedy zvenčí těžko prověřit. Může se tedy stát, že důvodem svědomí

---

³³ MÁDR, Oto. *Mravouka I. Základy (skripta)*. Praha: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1970, str.73

³⁴ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.204

budou spíše vlastní touhy, přání nebo nálady. Nemůžeme tedy přesně říci, zda je člověk hnán hlasem božím nebo vlastními pohnutky.

5 Svědomí ve filozofii

Vlastních filozofických koncepcí je mnoho, v rámci své práce jsem vybrala ty, jež zásadním způsobem ovlivnily filozofický pohled na danou problematiku ve své době.

5.1 Sokrates

Sokrates se narodil okolo r. 470 př. n. l. v Athénách, jako syn sochaře a porodní báby. Byl statným bojovníkem, který se vyučil řemeslu po svém otci. To však brzy opustil a věnoval se výuce. Jméno jeho manželky Xantipy se dodnes využívá k označení ženy, která stále něco vyčítá, jelikož mu vyčítala, že není doma a nevěnuje se dle ní dostatečně rodině.

Každý den se procházel po Athénách doprovázen zástupem svých žáků, které vyučoval bezplatně a živ byl tedy z pohostinnosti těchto svých žáků a přátel. Vyučování se skládalo z rozhovoru, her otázek a odpovědí se kterými se neobracel jen na své žáky, ale i na náhodné kolemjdoucí. Otázky kladl vždy od nejlehčích po nejtěžší, dokud mu tázaný neřekl, že bohužel odpověď neví. Toho cíle se snažil Sokrates dosáhnout, tím podporoval svůj výrok „*Vím, že nic nevím.*“ Tímto výrokem však nechce popírat existenci pravdy, ale chce pomoci něj podnítit její hledání. „*Chlapče, pravda existuje, i když já ji neznám. Jelikož nemohu uvěřit tomu, že ten, kdo ji poznal, si to neuvědomuje, domnívám se, že je nezbytné dosáhnout, „poznání“.*“³⁵ Poznání máme dosáhnout pomocí toho, že se osvobodíme od veškerého plevele a potom vyzdvihneme na povrch pravdu.

Abychom pochopili Sokratův život musíme pochopit tehdejší politickou situaci. Tehdejší athénská ústava byla velmi demokratická, ale musíme brát ohled na to, že tento systém není nijak podobný tomu dnešnímu, nám známému. V Athénách byla více než polovina lidí bezprávními otroky, otroctví v tehdejší době nebylo bráno jako nespravedlnost,

---

³⁵ DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2004, str. 37

ale přesto se našli ve zdejší demokracii aristokraté, kteří s otroctvím nesouhlasili. To se nejvíce projevilo v období Peloponéských válek (431-404 př.Kr.). V tomto období měli být Athéňané spojeni, proti společnému nepříteli, ale místo toho mezi sebou vedli stranický boj demokraté a ti, kteří považovali aristokratickou ústavu sparty za lepší. Sokrates právě poskytoval duchovní výzbroj straně aristokratů. Nakonec Athény podlehly a na nějakou dobu byla demokratická vláda svržena, ale po jejím znovu obnovení byl Sokrates odsouzen k smrti kvůli bezbožnosti. Byl donucen vypít pohár jedu, což se byl tehdy obvyklý způsob poprav, odmítl prosit o milost, odmítl uprchnout, i když mu to bylo umožněno. Rozhodl se svůj osud přijmout a odejít na smrt, tak jak mu bylo určeno.³⁶

O Sokratově nauce máme nejvíce povědomí ze spisů jeho žáků a následovatelů nikoli z jeho samotných spisů, jelikož on sám žádné spisy nezanechal. Nejvíce o něm psal Platon, Xenofón a Aristoteles. Jeho nauku můžeme rozložit do dvou větví. Na jedné straně byl velmi silně nábožensky založen a považoval za základní povinnost člověka jeho povinnost vůči bohům. Říkal, že každý má v sobě vnitřní hlas, který jej vede a zdržuje od nesprávného chování. Tento daimonion, jak jej nazývá, přirovnal božimu hlasu. „*Je to jako jakýsi hlas, který je ve mně již od dětství. Kdykoli se ozve, pokaždé mě odvrací od toho, abych dělal to, co právě hodlám dělat, avšak nikdy mě k ničemu nepobízí. To, v čem mi obzvláště zabraňuje, je zabývat se politikou.*“³⁷ Tento hlas musí člověk poslechnout. Na druhé straně pak je pro něj ctnost totožná s rozumovým pohledem na danou věc. Právě toto jeho spojení zdatnosti s věděním je to, co Sokratova nauka přináší nového. Odkrýváním nevědění chce lidi přivádět k poznání sebe sama. Lidé by se tímto uvažováním o sobě samém měli dostat k poznání mravní ubohosti a slepoty, ve které doposud žili a objeví se u ní touha po hledání a poznání mravního ideálu.³⁸ Sokrates svou výukou vždy mluví k tělesně přítomnému jedinci. Jeho výuka je vedena vírou v člověka a láskou k němu. Snažil se člověka dovést k tomu, aby správně přemýšlel a zároveň správně jednal. Právě nad zmíněným svědomím, daimoniem, se sklání rozum a vede naše jednání. Pokud pozná člověk dobro, tak jej bude konat. Zlo jedinec koná z neznalosti. Proto apeluje na to, že jedinec musí poznat sám sebe.

Někteří lidé a vědci dodnes tvrdí, že je možné, že Sokrates ani neexistoval, jelikož on sám nezanechal žádné spisy a jsou o něm výpovědi od pouze pár lidí, v jejichž spisech to

---

³⁶ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000., str.112-3

³⁷ DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2004, str. 37

³⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. str.114-5

spíše vypadá, že jeho ústy sdělují své vlastní myšlenky. Přesto jeho osobnost měla velký dějinný vliv. Zemřel pro své přesvědčení, tedy je zde podobnost s mučednickou smrtí Krista. Důležité však je pro dnešní společnost ten fakt, že jeho osobnost byla svobodná a autonomní. Na tom si zakládal a k tomu chtěl lidi dovést, a to spojuje celé dějiny.

5.2 Platon

Narodil se roku 427 př. n. l. v Athénách do aristokratické rodiny. Ve svých dvaceti letech se setkává se Sokratem a připojuje se ke skupině jeho následovatelů. Sokratovi je nablízku až do jeho odsouzení a smrti, ve svém díle *Faidón* jeho smrt popisuje. Poté co jeho učitel zemřel rozhodl se Platon cestovat nejenom po Řecku, ale podnikl cestu i do Egypta, Jižní Itálie a Sicílii, několik let strávil v Syrakusách. Po svém návratu do Athén založil školu *Academia*, která fungovala ještě dlouhá staletí po jeho smrti do r. 529 po n. l. V této škole vyučoval stejně jako jeho učitel bezplatně okruh žáků, kteří se kolem něj shromáždili. Svůj život věnoval učení, pouze s krátkými přestávkami na cesty do Syrakus.

Stejně jako u Sokrata hlavní těžiště Platonova působení spočívalo v ústním výkladu. Sám tvrdil, že by nejvlastnější jádro své výuky nesvěřil žádnému spisu, jelikož by je tím vystavil nepřízni a nepochopení. Přesto však napsal velkou řádku děl a my z nich můžeme v dnešní době čerpat, jelikož se jeho 36 děl do dnešní doby dochovalo. Stejně jako jeho učitel používal metodu dialogu, v prvotních dílech Sokrates figuruje jako hlavní postava, z toho můžeme usoudit, že byl pro Platona velice významnou osobností.³⁹ Ve svých dílech užívá rozmanitých výrazů, aby jeho tvorba nebyla lehkou pochopitelnou naučeným. Moudrost pokládá za znalost toho, co lze postihnout jen myšlením a co vskutku jest, která, jak praví, přísluší jen bohu a duši oddělené od těla. Obecně se u něj pak moudrostí nazývá i každá zkušenost.⁴⁰

Pro etiku rozděluje Platon duši na tři části – myšlení, vůli a ctižádostivost. Myšlení je nesmrtelnou částí duše, která se při vstupu do těla sjednocuje s ostatními částmi duše. Tato nesmrtelná duše nemá ani počátek ani konec a nese s sebou vzpomínku z toho, co duše vnímala v předchozích stavech a vtěleních. Duše dle něj se tedy několikrát narodila a viděla

---

³⁹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. str.116-8

⁴⁰ DÍOGENÉS, Laertios. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Nová tiskárna Pelhřimov, 1995, str.151

vše co je zde i co v Hádu. Odděloval svět, který člověk vnímá od světa idejí. V tomto světě idejí je nejvýše postavená idea dobra, dá se říci, že je to idea idejí. Nejvyšší dobro je nadřazeno všemu ostatnímu jako nejvyšší cíl. Platonova etika je výsledkem spojení zmíněné ideje nejvyššího dobra s názorem, že na světě idejí se člověk podílí nesmrtelnou duší. Cílem člověka je tedy dosáhnout nejvyššího dobra díky tomu, že se pozdvihne do nadmyslového světa. V tom člověku zabraňují smysly a tělo, které jsou jakými pouty, které duši svazují. Stav, ve kterém se duše přibližuje k onomu cíli přiřazuje Platon k zdatnosti neboli ctnosti. Tato zdatnost je skutečnou zdatností jen pokud je založena na věděni. Zdatnost rozděluje na čtyři části, kterými je moudrost, statečnost, uměřenost a spravedlnost. První tři části jsou srovnatelné se třemi částmi duše. Spravedlnost pak zahrnuje všechny tři předchozí ctnosti a spočívá ve vyváženém poměru tří částí duše a jejich zdatností.⁴¹

Pojem daimonion převzal od Sokrata, i když si nemůžeme být jisti, že je to opravdu Sokratův pojem, a ne jenom pouze myšlenky Platona sdělované ústy Sokrata. Platon oproti Sokratovi daimonion přisuzuje rozumu nikoli Bohu, je to tedy dle Platona hlas rozumu. Rozum člověku říká, co je dobré, co se smí a co naopak. Pomáhá člověku odpovídat na stovky otázek, které na něj jsou během dne naloženy. Jde o neustálý koloběh zvažování, rozhodování a tázání se sebe samých.

Svoji nezastupitelnou roli v Platonově konceptu etiky má jeho nauka o státě. Platon se snaží o vymezení státu a ukazuje až utopickou představu ideálního státu. Stejně jako duši vymezuje Platon společnost do tří vrstev, můžeme se tedy pokusit tvrdit, že duše a její rozdělení jsou předlohou pro jeho společenské uspořádání nebo to může být naopak. Dosažení harmonického života obce její blaženosti neboli eudaimonia je možné jen harmonizací jejich základních složek, respektive nalezení relevantního společenského postavení jednotlivých společenských skupin reprezentující akcent jedné z duševních mohutností.⁴²

Obec, jež má být vrcholem dokonalého zřízení je obec, kde jsou pro všechny společné ženy, společné děti i společná výchova, ale také společné činnosti ve válce a míru. Dle něj toto uspořádání z představy priority celku, tedy dobro celku je důležitější než dobro jednotlivce. Pro splnění této myšlenky podřizuje dobro jednotlivce dobru státu pomocí přísného režimu a pravidel. Dobro obce nebo státu však stojí na tom, jak dobří jsou jeho

---

⁴¹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. str.124

⁴² VLČEK, Miroslav a Miroslav VACURA. *Úvod do filosofie společnosti a dějin: antologie z děl vybraných myslitelů*. Praha: Oeconomica, 2014. str.16

vládcové. Vládcové mají být nejlepší ve filozofii a nejschopnější ve válce. „*Takové obci, v které je zákon podroben libovůli neplatí, vidím připravenou jistou zkázu: kde však je zákon neomezeným vládcem vládnoucích a kde jsou vladaři sluhý zákonů, tam spatřuji záchranu a uskutečňování všelikých dober, která dali bohové obcím.*“⁴³ Dle této citace můžeme říci, že vládci mají být ti, kteří vládnou na základě zákonů stanovených bohy, nikoli, že jsou ze zákonů vyjmuti, tak jak je zvykem jinde. Tím, kdo tedy vládne jsou zákony nikoli vládcové. Pod vládci je pak třída strážců, která se dělí na dva stavy, a to stav právě vládců, který spravuje obec a stav bojovníků, který obec stráží. Tyto dva stavy jsou pak nadřazeny stavu řemeslníků, který má za úkol zabezpečit pro obec hmotné potřeby. Spravedlnost obce spočívá v tom, že každý stav vykonává dílo, které mu přísluší.⁴⁴

Každé dítě má být správně vychováno a vzděláváno. Dle něj gymnastika a hudba jsou základní elementy výchovy dětí. Gymnastika tělo učí odvaze a tvrdosti, zatímco hudba formuje duši, jíž propůjčuje mírnost a jemnost. Jejich sjednocení pak vede k harmonické vyváženosti charakteru. Později se k tomu připojují počty, matematika a příprava v dialektice. Tato výuka trvá do jejich dvaceti let, kdy jsou nevyhovující všem požadavkům vyřazení z čekatelů na nejvyšší úřad. Ti, kteří vyřazení nejsou jsou po dobu dalších pěti let školení ve filozofii. Po dalších patnáct let se pak školí v praxi a jako padesátiletí muži, střízliví a vzdělaní se stanou králi filozofickými, neboť sjednocují ideál moci a moudrosti. Funkčnost této ideologické společnosti je však ohrožena zevnitř, jelikož vládci jsou stejně jako „normální“ lidé vystaveni všeobecným pudům a žádosti a navzdory své výchově se díky neomezené moci ocitnou v pokušení, aby místo o všeobecné blaho dbali o svůj osobní prospěch. Proto je v tomto státě nastaveno společné vlastnictví, aby nikdo z nich nemohl mít více než druhý.⁴⁵

5.3 Aristoteles

Aristoteles se narodil v roce 384 př.n.l. ve Stageíře do rodiny doktorů. Jeho otec byl osobním lékařem makedonského krále Amynta II. Již jako mladík přišel do Athén a po 20 let byl žákem Platónovy Akademie. Dle historiků byl Platonovým nejoddanějším a

---

⁴³ VLČEK, Miroslav a Miroslav VACURA. *Úvod do filozofie společnosti a dějin: antologie z děl vybraných myslitelů*. Praha: Oeconomica, 2014. str.16

⁴⁴ VLČEK, Miroslav a Miroslav VACURA. *Úvod do filozofie společnosti a dějin: antologie z děl vybraných myslitelů*. Praha: Oeconomica, 2014. str. 16-17

⁴⁵ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Karmelitánské nakladatelství, 2000. str.127-8

nekritičtější žákem. Po jeho smrti se předpokládalo, že zaujme jeho místo, ale místo toho byl povolán Filipem Makedonským ke dvoru, aby učil jeho syna Alexandra. V roce 340 př.n.l. se Alexandr stal králem, takže se Aristoteles rozhodl vrátit do Athén, kde založil novou školu Lykeion. V lykeiu vyučovaly vynikající osobnosti a učebnice sestavoval samotný Aristoteles. Po smrti Alexandra byl v Athénách obžalován, stejně jako Sokrates, z bezbožnosti a byl donucen dožít svůj život v exilu.⁴⁶

Aristoteles se ve svém učení zabývá duší, stejně jako Platon. On však nemluví o duši jako o duchovní nebo nesmrtelné. V jeho nauce je duše součástí jedince a je rozdělena na tři části – *vegetativní, senzitivní a racionální* – a která se rodí a umírá současně s tělem. Mezi tělem a duší pak panuje vztah látka-forma, jako by duše byla formou těla.⁴⁷ Každá část duše, kterou Aristoteles vyděluje, má svou základní vlastnost. Základní vlastností vegetativní duše je rozmnožování, výživa a růst. Senzitivní duši jsou pak vlastní pocity, chuti a pohyb. Racionální duše pak má předpoklad pro poznávání čistých forem, potencionálně by mohla poznat boha. Racionální duše se dle Aristotela chová jako světlo. Barvy existují i za tmy, kdy je není možné vidět. Za tmy jsou tedy barvami předpokladem a na světle se stanou barvami podstatou.⁴⁸

Aristoteles ve svém myšlení rozděluje teoretickou a praktickou vědu. O teoretickou vědu jde v případě, že daná rozumová aktivita člověka je směřována k podstatě věci, stav myšlení je kontemplací a způsob myšlení, které v něm pracuje je teoretický rozum. Pokud je však rozumná lidská aktivita zaměřena na aktivní jednání nebo k produkci určitého výrobku zabývá se jí věda praktická. Jednání je v praktickém smyslu podle Aristotela vlastní pouze lidem. Své úvahy Aristoteles začíná otázkou, co je nejvyšším dobrem člověka.⁴⁹ Člověk chce v životě dle Aristotela dosáhnout štěstí. Aristoteles však upozorňuje na to, že život složený pouze z fyzických potěšení, není životem lidským, ale zvířecím. Dle jeho myšlenek nejvyšší dobro spočívá v aktivaci rozumu. *„Jako se flétnistovi, sochaři a každému jinému řemeslníkovi zdá, že dobro sídlí v dokonalosti každého jejich díla, to samé by se mělo přihodit i člověku. Ale jaké je zaměření člověka? Zcela jistě ne žití, které je přirozené pro rostliny, ne cítění, které je přirozené pro koně, býka a každé jiné zvíře. Zůstává rozumná bytost. A od chvíle, kdy má přednost dobře hrající loutnista před tím, který hraje špatně, je možné označit za mravného člověka takového, který uvažuje ctnostně. A ne jenom pro*

---

⁴⁶ DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2004, str.88-90

⁴⁷ DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2004, str.97

⁴⁸ DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2004, str.97-8

⁴⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRŮŽ. Praha: Rezek, 2009., str.23

jednou, ale po celou svou existenci. Tak jako jedna vlaštovka neděla jaro, tak jeden jediný mravný den nemůže proměnit celý život v blažený a šťastný.“⁵⁰ Jeho teorie morálky tedy vychází z toho, že existují ctnosti a člověk se má po celý život chovat ctnostně, aby byl dobrý a měl blažený a šťastný život.

Blaženost je dle Aristotela nejkrásnější a nejslastnější a nedá se od sebe oddělit: „nejkrásnější jest spravedlnost, nejlepší zdraví; nejslastnější však to, dosíci, co kdo má rád.“⁵¹ Blaženost je tedy jakási činnost duše z hlediska dokonalé ctnosti. Lidskou ctností rozumíme zdatnost duševní a blažeností pak myslíme duševní činnost. Ctnosti pak Aristoteles rozděluje na rozumové a mravní.⁵² Ctnost rozumová vzniká a roste z učení, proto je pro ni potřeba zkušenosti a času, kdežto ctnost mravní vzniká ze zvyku. Žádná mravní ctnost tedy není dána přirozeně, neboť nic přirozeného nemůže být zvykem změněno. Proto Aristoteles říká, že ctnosti nejsou lidem dány ani od přirozenosti, ani proti přirozenosti, nýbrž lidé mají přirozenou vložku, abychom jich nabyli a zvykem se pak dokonávají.⁵³

Základní Aristotelovou ideou je propojení tří konceptů: dobro – štěstí – ctnost. Pokud definuje štěstí člověka na základě jeho ctnosti, je potom nutnou otázkou pro něj, zda je taková definice v souladu s obecně přijímanými principy. Tedy zda je v souladu s obecně přijímaným dělením dober na tři druhy: dobro vnější, duševní a tělesné.⁵⁴ Dobrá duše je ta, která je aktivní v souladu s ctností, výjimečným tedy dobrým způsobem. Život šťastného člověka se dle Aristotela vyznačuje libostí, že jeho aktivita mu přináší určitý užitek, neboť pokud by tak nečinila pak bychom ho jen těžko nazvali šťastným. Libost je přítomna u všech aktivit duše, které jsou v souladu s ctností, jelikož nikdo není ctnostný, pokud mu nejsou příjemné správné činy. „*Není dobrý ten, kdo se neraduje z krásného jednání; neboť nikdo asi nenazve spravedlivým toho, kdo se neraduje ze spravedlivého jednání.*“⁵⁵

Základním prvkem Aristotelovy morálky můžeme tedy určit ctnost a základním cílem člověka je štěstí, tedy nejvyšší dobro. Nejlepší způsob, jak dosáhnout tohoto cíle je jednání v souladu s ctností. Kritériem každého jednání potom je tedy to, zda je v souladu s ctností. Aby potom člověk mohl zhodnotit, zda je jeho jednání v souladu s ctností musí sám být

---

⁵⁰ DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2004, str.100

⁵¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009., str.33

⁵² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009., str.42-3

⁵³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009., str. 45

⁵⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009., str.34

⁵⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009., str. 35

mravně moudrý, což v sobě zahrnuje to, že sám je ctnostný. Mravně dle Aristotela máme jednat, protože je to v našem zájmu, neboť jednání v souladu s ctností je nejlepším způsobem, jak dosáhnout nejvyššího dobra, a tedy vlastního štěstí. Správné jednání je znakem harmonie duše a plného rozvoje člověka.

Aristoteles v rámci poznání navazuje na Sokratovskou tradici, která tvrdí, že nesprávné jednání je způsobeno nedostatečným poznáním cíle člověka. Ke špatnému jednání může docházet jen u člověka, který se mýlí ohledně svého celkového cíle a jedná právě v záměru tohoto špatného cíle nebo ho pokládá za slučitelná se svým celkovým cílem, tedy i dobrem. Člověk svým jednáním dle Aristotela sleduje to, co poznává pro sebe jako nejlepší.⁵⁶ Každý člověk soudí správně o tom, co ví, a toho jest dobrý soudcem. Jednotlivé věci tedy nejlépe soudí vzdělaný odborník. Svědomí je pak v celém kontextu Aristotelovy nauky jakési vědění, které má člověk a kterým vše poměřuje. Je to praktický úsudek, kterým člověk poměřuje své chování a určuje, zda je správné nebo ne. Samozřejmě jej má pouze rozumný člověk, který je v souladu se svým cílem.

5.4 Immanuel Kant

Immanuel Kant se narodil roku 1724 v Královci jakožto syn sedláře. Jeho matka jej dovedla k pietismu, který žádal výrazně citovou zbožnost oproti klasickému náboženskému hnutí. V roce 1740 začal studovat na univerzitě teologii, kterou v krátké době opouští a přesměrovává se na filozofii a přírodní vědy. Po studiu se dále vzdělával jako učitel ve šlechtických rodinách v okolí Královce a až později získal profesuru z logiky a metafyziky. Po dalších čtyřicet přednášel, byl inspirující a oblíbený učitel. Kant dodržoval s vteřinovou přesností svůj denní program, říkáš se, že si dle něj mohli lidé v Královci nařídit hodiny. Ještě dnes se po něm jmenuje lipová alej filosofova cesta, jelikož se tam chodil každý den projít. Po jeho smrti 12. 2. 1804 mu byl uspořádán knížecí pohřeb, který tichý Královec ještě nikdy nezažil. Z toho můžeme pochopit, že to byl velmi oblíbený člověk.⁵⁷

Kant je považován za jednoho z největších filosofů, kteří žili. V jeho dílech západní filosofie dospěla jednoho ze svých vrcholů. Vývoj po jeho smrti byl jasně dán, buďto Kanta filosofové kritizovali nebo jej obdivovali a pokračovali v jeho myšlenkách dále. Jeho spisy

---

⁵⁶ AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Praha: Krystal, 2010.,str.21-24

⁵⁷ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*.Karmelitánské nakladatelství, 2000. str.292-3

můžeme rozdělit do třech období prvním je období před kritické, po němž následuje období kritické a zakončuje jej období po kritické. V před kritickém období se zabýval přírodními vědami a vznikla Kant-laplaceova teorie, která nám říká o vzniku vesmíru na základě kruhového pohybu, ve kterém těžší částice k sobě přitahují částice lehčí, a tak vznikají planety a tělesa. Postupně však začal přecházet ke kritice racionalismu a začal přemýšlet nad strukturou celého lidského aparátu.⁵⁸

Pro nás však je důležité jeho kritické období a přímo jeho Kritika praktického rozumu, kde se zabývá mravností. Hledal moudrost světa, který se snažil uchopit jako celek. Člověk je dle Kanta poznávající bytost a používá svůj rozum teoreticky, jakožto jednající bytost používá svůj rozum prakticky. Rozděluje tedy rozum teoretický a praktický. Teoretický rozum směřuje k poznání pomocí názorů, pojmů a idejí. Praktický rozum oproti tomu směřuje k určení vůle pomocí praktických zásad na jedné straně těchto praktických zásad stojí maxima, což je dle něj praktická zásada obsahující všeobecné určení vůle. Vyjadřuje praktické postoje lidí, platí tedy jen pro jednání jednotlivého člověka. „*Má-li rozumná bytost myslit své maximy jako praktické obecné zákony, může si je myslit jen jako takové principy, které obsahují pohnutky vůle nikoli co dát do látky, nýbrž pouze co do formy.*“⁵⁹ Tyto maximy jsou platné tedy jen subjektivně. Vedle maximy jsou pak praktické zákony, které platí obecně a ty se dělí na hypotetický a kategorický imperativ.⁶⁰

5.4.1 Kategorický imperativ

Ve svém díle *Základy metafyzických mravů* si Kant za svůj cíl vytyčil najít a stanovit nejvyšší morální princip. Dle něj je tímto nejvyšším morálním principem kategorický imperativ, který promlouvá jako praktický zákon. „*Jednej jen podle té maximy, u níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.*“⁶¹ Tímto principem se má člověk řídit ve všech oblastech etiky. Tento kategorický imperativ je obsažen v každém člověku. Musí vycházet z rozumové povahy každé bytosti a musíme si ji uvědomovat jako nepodmíněné povinování, jako pouhý příkaz, jako čistou povinnost. Máme tedy jednat tak, aby maximy jednání mohly fungovat jako zákony v rozumově utvořeném systému osob, podobně jako

---

⁵⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Karmelitánské nakladatelství, 2000. str.294-7

⁵⁹ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. str.44

⁶⁰ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Karmelitánské nakladatelství, 2000. str. 308-10

⁶¹ KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a Pavel KOUBA, ed. *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH, 2014, str.40

platí zákony v přírodě. „*Jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla stát skrze tvou vůli obecným přírodním zákonem.*“⁶² Nikdo z nás nedokáže přesně zformulovat nebo vysvětlit kategorický imperativ i přesto, že je obsažen v každém z nás. Zásady rozumu dle něj musí mít svůj zdroj a příkazující autoritu, nemají čekat nic od lidských náklonností, nýbrž vše od svrchované moci zákona a povinné ústy k němu, v opačném případě pak odsuzují člověka k pohrdání sebou a k vnitřnímu odporu sebe samotného.⁶³ V zkratce tedy říká, že nejvyšším morálním principem může být tedy pouze to, co je založené na racionálním nikoli empirickém základu.

Člověk nebo celkově rozumná bytost existuje jako účel sám o sobě, nikoli jako prostředek k libovolnému použití tou či onou vůlí, musí být ve všem svém jednání zaměřeném na sebe sama, tak i na jiné rozumové bytosti nahlížen vždy zároveň jako účel. Má-li tedy existovat nejvyšší praktický princip, jenž je vzhledem k lidské vůli kategorickým imperativem, musí to být takový princip, který tvoří objektivní princip vůle a může sloužit za obecně praktický zákon. Jeho základem je, že rozumná přirozenost existuje jako účel sám o sobě. Praktický imperativ bude tedy znít: „*jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel, nikdy pouze jako prostředek.*“⁶⁴ Člověk tedy není žádnou věcí, která se dá jen tak použít a nesmíme zapomínat na lidství sebe samého, ale i ostatních.

5.4.2 Mravní zákon

*„Mravní zákon je nám dán jako faktum čistého rozumu, jehož jsme si vědomi a priori a který je apodikticky jistý, i když jsme nebyli sto najít ve zkušenosti žádný příklad, který by se jím přesně řídil.“*⁶⁵ Je tedy stanoven rozumem a přesně dán i když nemám v předchozím jednání jeho příklad. Tento morální zákon je v každém člověku a je zákonem kauzality skrze svobodu. Je něčím, čím se řídit nemusíme, ale měli bychom to dělat. Člověk má mít svobodnou vůli, aby mohl s oním morálním zákonem pracovat. „*Morální zákon jako pohnutka vůle musí tím, že působí všem našim náklonnostem újmu, vyvolává cit, který lze*

---

⁶² KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a Pavel KOUBA, ed. *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH, 2014, str.41

⁶³ KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a Pavel KOUBA, ed. *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH, 2014, str..45

⁶⁴ KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a Pavel KOUBA, ed. *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH, 2014, str.48

⁶⁵ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996, str.80

nazvat bolesti.“⁶⁶ Morální zákon má tedy omezovat sebelásku na podmínku souhlasu s mravním zákonem. Pokud uděláme něco proti onomu morálnímu zákonu mělo by to v nás vyvolat špatný pocit a případnou bolest. K morálnímu zákonu máme mít úctu, tedy cit způsobený intelektuálním důvodem, a právě tuto úctu jako jediné poznáváme.

Morální zákon je posvátný a každý člověk sám o sobě je subjektem tohoto morálního zákona. Každá vůle se podřídí záměrům možným podle zákona, tedy nikdy nesmí být subjekt použit jako prostředek k dosažení něčeho. Žádná rozumná bytost však není schopna naprosté shody vůle s morálním zákonem. Člověk musí být svobodný, aby se v něm mohl uchovat mravní zákon. Pokud by vůle byla naprosto podrobena mravnímu zákonu, byl by člověk jejím zajatcem.

„Dobrá vůle není dobrá tím, co způsobuje nebo vykonává, je dobrá pouze a jedině chtěním, tj. o sobě a je třeba ji samu o sobě, bez jakéhokoli srovnání, hodnotit daleko výš než vše, co by se skrze ni mohlo kdy uskutečnit ve prospěch nějaké náklonnosti.“⁶⁷ Morální hodnota jednání nezáleží na účinku, který se od něho očekává. Tento účinek může by mohl vzniknout i díky působením jiných příčin, tudíž by nebylo potřeba vůle rozumné bytosti. „Naprosto dobrá vůle je ta, která nemůže být zlá, a jejíž maxima tudíž, pokud se stane obecným zákonem, nemůže být nikdy sama se sebou v rozporu.“⁶⁸

5.4.3 Svědomí

Svědomí je dle Kanta vědomí, které je samo o sobě povinností. O tom, zda je nějaké jednání správné nebo nesprávné rozhoduje rozvažování nikoliv svědomí. Pokud však chci JÁ něco vykonat, musím posoudit a mít o něm mínění, ale musím také mít jistotu, že není toto jednání nesprávné. Svědomí je tedy „morální soudnost pronášející soud o sobě samé.“⁶⁹ Rozum jedince tedy posuzuje sám sebe, a zpětně jeho jednání hodnotí jako svědomité nebo naopak. Člověk může své jednání několikrát prohlásit za dobré z určitých příčin, ale soudce uvnitř něj mu to stejně bude vyčítat a říkat mu, že mohl a měl jednat jinak.

---

⁶⁶ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996, str.124

⁶⁷ KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a Pavel KOUBA, ed. *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH, 2014, str.14

⁶⁸ KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a Pavel KOUBA, ed. *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH, 2014, str.56

⁶⁹ KANT, Immanuel. *Náboženství v hranicích pouhého rozumu*. Praha: Vyšehrad, 2013, str.211

Kant tvrdí, že neexistuje mylné svědomí, neboť sám člověk ve své subjektivitě určuje, co je dobré a co zlé jednání. Pokud totiž pojem morálnosti odkazuje na autonomní svědomí, pak je tedy subjektivní soud vlastního praktického rozumu v jistém smyslu absolutní, protože soudí neomylně. Jde tedy o to, zda se vůle jedince shoduje s rozumem, tedy svědomím. Mylné svědomí existuje dle něj pouze u objektivního soudu, který se mýlit může. Spočívá to v tom, že se soud svědomí odchýlí od měřítka všeobecně uznávaného, které však není měřítkem tohoto svědomí, protože jej nezná nebo neuznává.

Ve shrnutí tedy můžeme říci, že z čistého rozumu se ze sebe stává rozumem a v kategorickém imperativu jako zákonodárný. Kategorický princip se zavazuje jako princip mravní, abychom jednali dle maxim, které jsou posouzeny dle ideje obecného zákona. Absolutním účelem mravnosti je pak lidská osoba, protože je jakožto morálním subjektem účelem o sobě. Konkretizování mravních zákonů pak postupuje od obecných praktických zákonů přes praktická pravidla ke konkrétní povinnosti. Jednání je pak mravně dobré, je-li jeho určujícím důvodem motiv povinnosti, tedy čistá rozumová forma mravního principu.⁷⁰

5.5 George Wilhelm Friedrich Hegel

Narodil se roku 1770 ve Stuttgartu. Velmi se zajímal o řeckou filosofie a jejich obdiv si zachoval po celý svůj život. Od roku 1801 přednášel v Jeně. Z počátku nechtěl svá díla vydávat, dokud nebyl přesvědčen, že jsou opravdu dobrá. Jeho první vydaným dílem byla r.1806 Fenomenologie ducha. Ve svých přednáškách se zabýval základními filosofickými disciplínami, ale zajímal se i o filozofii práva, umění, náboženství a filozofii dějin. Většinu jeho spisů vydali až po jeho smrti jeho žáci. Jeho díla patří ve filosofii k nejsložitějším. „Jsou to mistrovská díla nesrozumitelnosti, znejasněná abstraktním a úsporným stylem, nešťastnou terminologií a přehnaně obezřetným vymečováním všech tezí bezmála gotickou přemírou omezujících klauzulí.“⁷¹

Nás však zajímá jeho dialektika svědomí. Svědomím se zabývá převážně ve svém díle Základy filosofie práva, které byly vydány roku 1831. Dialektiku nechápe pouze logicky jako formu našeho myšlení, nýbrž ontologicky či metafyzicky jako zvláštní formu samopohybu. Ve svědomí z každého našeho přesvědčení vyplývá dialektický vztah. Já jako

---

⁷⁰ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.61

⁷¹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Karmelitánské nakladatelství, 2000. str.347

jednotlivec jsem o něčem přesvědčena a proti tomu se staví přesvědčení mého svědomí. Staví se proti sobě objektivní se subjektivním.⁷² Hegel tento boj vyjadřuje takto: „Svědomí vyjadřuje absolutní oprávnění subjektivního sebevědomí, totiž vědět v sobě a ze sebe sama, co je právo a povinnost, a neuznávat nic než to, co ví jako dobro, zároveň ví v tomto tvrzení, že to, co tak ví a chce, je v pravdě právo a povinnost.“⁷³ Svědomí je dále dle jeho myšlenek podřízeno soudu, zda je opravdové nebo ne. Je předpokládáno ve významu své identity subjektivního vědění a chtění a opravdového dobra, čímž je potvrzováno a chápáno jako něco svatého. Samo o sobě je tedy svědomí svaté, nedotknutelné a opravdové.⁷⁴

Problém nastává v momentě, kdy se k našemu osobnímu přesvědčení začnou vyjadřovat druzí a jejich názor se liší o názoru našeho. Pro naše přesvědčení má dle Hegela velký vliv přesvědčení druhých. Pokud se přesvědčení druhých liší, jsme nuceni se tímto rozporem zabývat, abychom dosáhli jistoty a vstoupili s druhými lidmi do diskurzu. Tato dialektika svědomí podněcuje samotný proces formování svědomí. Cílem tohoto formování svědomí je obecná platnost přesvědčení, tedy dosažení objektivně pravdivého vědění v subjektivním svědomí. Dialektika svědomí nám ukazuje na potřebu mravních norem. Chce dosáhnout toho, aby subjektivní a zvláštní stránka mého přesvědčení neměla význam pro objektivní a obecně platný nárok na pravdivost a platnost. Svědomí samo o sobě usiluje o to, aby jeho přesvědčení bylo obecně platné, tedy aby odpovídalo mravním normám.

Mravní normy a společnost je další z částí jeho myšlenek. Instrukce lidské společnosti mohou být lidsky žitelné formami konkrétní svobody jen na základě obecně uznávaných mravních norem. Tyto normy slouží k tomu, aby nedocházelo ve společnosti ke konfliktům a aby se ve společnosti dobře žilo. Bez minima sociálně přijímaných mravních norem není možné, aby sociální útvar plnil svou roli sám o sobě i v sociálním celku. Pro důstojné soužití lidí je důležitý přechod od morality k mravnosti. Moralita je praxe měřitelná na základě svědomí jednajícího. Mravnost je měřitelný platným étosem se svými normami. Dosáhnout mravních norem je dle Hegelových myšlenek možné tedy jen tehdy, pokud jednotlivci dokážou učinit obecná přesvědčení ze svědomí. Cílem celého zespolečnění je pro Hegela skutečnost konkrétní svobody. Tohoto cíle lze dosáhnout pouze tehdy, bude-li to, co je zvláštní a to, co je obecné, pozdviženo a spojeno v duchu mravní identity.⁷⁵ Dle těchto

---

⁷² ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.106

⁷³ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992. str.165

⁷⁴ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992str.166-8

⁷⁵ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.108

myšlenek můžeme říci, že by společnost neexistovala, kdyby přestala tvořit identitu, tedy pokud by se stala pluralitní, každý jedinec by prosazoval svoji vůli, svoje svědomí a svoje normy.

Mezi individuálním svědomím a sociálním étosem je vzájemný vztah. Na jedné straně se individuální svědomí tvoří a určuje v daném étosu, zvnitřňuje ho, zpracovává anebo se od něj distancuje. Na straně druhé svědomí lidí dynamizuje étos a jeho normy. Tedy na základě svědomí lidí jsou hodnoty společnosti proměňovány. Jako děti se narodíme do sociálních skupin, kde platí určité formy étosu. Těmito skupinami je rodina, později mateřská škola, škola, média nebo kultura. Dítě je těmito skupinami konfrontováno a má tendenci normy daného étosu přijímat bez problémů a bez zpochybňování. V době puberty může dojít k zuřivé negaci norem až k jejich popírání. V pozdějším věku se tato zuřivost uklidňuje a dochází k uvolnění napětí mezi étosem a svědomím. Tyto normy neplatí bez výjimek a omezení, obvykle se jejich platnost proměňuje s rozsahem a hloubkou jejich přijímání v individuálním svědomí.⁷⁶

5.6 Friedrich Nietzsche

Friedrich Nietzsche se narodil v roce 1844 u Lützenu jako syn evangelického pastora. Již v pěti letech ztratil otce a byl tedy vychováván ženami, a to v silně protestantské zbožnosti. Díky této výchově se z něj stal citlivý a poněkud slabý chlapec, čemuž se snažil čelit sebekázní. Hned v brzkých letech na studiích se setkal s řeckou filozofií, které propadl, stejně jako spisům Schopenhauera. Můžeme říci, že jeho myšlenky jej velice ovlivnili v jeho myšlení. Z počátku viděl dva protikladné živly v řeckém životě a umělecké tvorbě, byl i zastáncem metafyziky. Později však od umění a metafyziky upouští a obrací se ke vědě a jakémusi naturalistickému pozitivismu. Před svým zhroucením díky nemoci stihl vydat další díla, která přímo kritizovala křesťanství a tradiční morální pojetí, např. Antikrist, Genealogie morálky aj.⁷⁷

---

⁷⁶ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.108-109

⁷⁷ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie* :. 7. přeprac. a rozšíř. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-500-2, str.398-401

Nietzsche patří k velkým a významným kritikům západní etické tradice. Jeho kritika je výzvou pro vytyčení nových etických hodnot. Je to antimoralista, antikrist, antisocialista a antifeminista.

Pro jeho morální myšlenky si musíme nejdříve objasnit jeho kritiku mechanistické biologie v evolucionismu Ch. Darwina a H. Spencera. Jejich mechanistický model operuje dle Nietzscheho s homogenním, jen kvantitativně analyzovatelným pojmem síly, který v evolucionismu podmiňuje mechanistické pojetí pojmu přizpůsobení. Nietzsche oproti tomu zastává názor, že skutečnost života lze pochopit pouze z kvalitativní difference dvou hybných základních sil. Těmito silami jsou síly aktivní a síly reaktivní.⁷⁸ Tato rozdílnost sil se dotýká všech oblastí živých bytostí a tím je z nich činěno pole bojových her. V obou těchto silách vládne vůle k moci, což je základní pud zvítězit nad protisilou. Neříká ale, že v obou silách je stejná kvalita síly. Tímto uvádí do života principiální rozdílnost hodnot a principiální řád hodnot. V aktivní síle vůle k moci přitakává životu a vítězí tím, že vkládá sílu života do toho, co dokáže. Oproti tomu v reaktivní síle vůle k moci působí jako popírání života a vítězí tím, že odděluje sílu života od toho, co dokáže.⁷⁹ Tento rozdíl můžeme ilustrovat případem rakoviny. Na jedné straně nám stojí aktivní síla, která chce žít, buduje a přitakává životu. Proti této síle se nám staví síla reaktivní, což je síla rakovinových buněk. Tato reaktivní síla se staví proti aktivní síle, odděluje aktivní sílu od toho, co tato síla dokáže. V případě vítězství reaktivní síly je to vítězství popírání života a ničení.

Dalším jeho pojmem je věčný návrat. Život dle Nietzscheho probíhá v určitém procesu bez začátku a konce a že v tomto procesu se vznikání neustále vrací. Bytí života tedy není nic statického, ale je to věčný návrat jeho stejného vznikání. Aktivními silami vůle k moci usiluje o věčný návrat tím, že přijímá, volí a uskutečňuje to, co se může a má vždycky přijímat, volit a uskutečňovat. Reaktivními silami vůle k moci nevede k věčnému návratu, neboť reaktivní síly rozkládají nihilisticky život a nebudují nic, co by bylo schopné k životu, je to tedy vůle k nicotě. Život se ve zdravém člověku uskutečňuje jako vůle k moci ve smyslu věčného návratu.⁸⁰

V samotné genealogii morálky Nietzsche odmítá samostatný význam všeho duchovního a rozumového. Duchovní schopnosti jednotlivce chápe čistě a důsledně vitalisticky. Jsou výrazem a projevem života. Dle již zmíněných dvou protichůdných sil se

---

⁷⁸ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.178

⁷⁹ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.178

⁸⁰ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.178-9

dělí i lidé, záleží na tom, která síla v něm převažuje. Rozlišujeme lidi aktivní, ve kterých převládá aktivní síla vůle k moci a poté lidi reaktivní u kterých převažuje reaktivní síla vůle k moci. Oproti již známému tradičnímu mravnímu hodnotovému rozlišení dobra a zla staví hodnotové rozlišení dobra a zla, které vyplývá z kvalitativního rozdílu dominantních sil. Dobré je tedy vše, co stupňuje pocit moci. Špatné je pak všechno to, co vychází ze slabosti.

81

Dle Nietzscheho má mravní řeč o vině původ v ekonomickém vztahu mezi dlužníkem a věřitelem, kde jeden druhému dluží a slibuje, že to vrátí. Tento slib při tom funguje jako princip selekce, jelikož se ukáže, kdo umí slibovat. Silnější, mocnější a aktivnější člověk může více slibovat a může splnit to co slíbil. Svědomí tedy v původním smyslu pouze člověk, který je aktivní.

Svědomí je hrdé vědomí mimořádného privilegia odpovědnosti, vědomí této vzácné svobody, této moci nad sebou a osudem.⁸² Silný člověk, ten, který má svědomí, ctí sobě rovné, kteří mohou slíbit a zároveň splnit a opovrhuje slabochy, kteří slibují i když nemohou vracet. Špatné svědomí je nemoc, kterou člověk onemocní pod tíhou tlaku společnosti a míru a objeví se u každého člověka po špatném činu. Špatné svědomí přirovnává k těhotenství, tedy bychom to mohli pochopit tak, že se špatným svědomím se člověk naučí žít až se jej jednou zbaví.⁸³ Dle Nietzscheho v přirozené původní selekci tvoří lidé, kteří mají svědomí, tribunál, který nutí lidi k tomu, aby na sebe brali odpovědnost za to, co je reaktivní, a nesli dluh neboli vinu. Aktivní lidé se mezi sebou dorozumí a ovládají lidi reaktivní, tedy nutí je do formy života, která slouží k vyššímu a aktivnímu životu. Na základě těchto dvou protikladných sil také charakterizuje vztah pohlaví. Dle jeho myšlenek je mužské pohlaví spíše aktivní a ženské reaktivní.⁸⁴

Nietzsche vyděluje i dva typy morálky. Prvním typem je panská (přirozená) morálka, tato aktivní vůle k moci se nemohla trvale udržet. Ztroskotala na všeobecném odporu reaktivních sil, tedy na resentimentu. Resentiment označuje strategii reaktivní vůle k moci. Pokud nemůže reaktivní síla reagovat navenek tím, že „vrátí úder“, pak dojde k reakci uvnitř v sentimentu. Tato reakce se stane resentimentem, duchem pomsty. Právě genealogie morálky rekonstruuje vznik tradiční morálky a dobra v tomto resentimentu.

---

⁸¹ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.180

⁸² ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.180

⁸³ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. Praha: Aurora, 2002. Str. 68

⁸⁴ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.180

Z pomsty ducha, tedy zmíněného resentimentu, se rodí morálka otrocká, která se dle něj prosadila v evropské tradici, např. v platonismu, v židovsko-křesťanské etice, v Kantově etice a v socialismu. Prosadila přehodnocení řádu hodnot vznešené přirozené morálky v řád hodnot reaktivní morálky. Aktivní dobro je tedy přehodnocováno v mravní zlo a relativní zlo je hodnoceno jako mravní dobro. V morálce panské je dobré to, co je aktivní, silné, vznešené, vitální a mužské, zlé je poté to, co je slabé, neschopné, nízké a ženské. Dle něj povahu otrocké morálky má i zlaté pravidlo, přikázání lásky k bližnímu, idea rovnosti, idea beztrídní společnosti a zobecnění v kategorickém imperativu.⁸⁵

Tato otrocká morálka, se dle Nietzscheho díky stádnímu pudu reaktivních lidí a jejich přehodnocení přirozeného řádu hodnot, velice rozšířila a umožnila tak vytvořená reaktivní kultury resentimentu. Tato kultura popírá život, obrací se proti němu svým asketickým ideálem a místo skutečného života prohlašuje za vlastní a pravou skutečnost pouhé zdání. Asketický ideál tak vítězí nad životní silou a radostí a otrocká morálka soucitu a lásky k bližnímu vítězí nad vznešenou opcí panské morálky. Tento stav našel dle něj v dějinách v době reformace a protireformací. Pro reaktivní vůli k moci neexistuje žádný návrat téhož. V tomto případě vítězství reaktivních sil nutí reaktivní vůli k moci, aby se obrátila sama proti sobě a zničila samotnou vítěznou kulturu resentimentu, jelikož vbudovala nic, co by bylo schopné návratu. To vede až ke smrti Boha a vzniku Nadčlověka. Právě díky vzniku tohoto nadčlověka se rýsuje nová etika, radikálně odlišná od tradiční morálky. V této morálce převládá přitakání ve vůli k moci, aktivní odmítání všech tradičních nauk o ctnosti a mravech, velké přehodnocování, kde aktivní vůle k moci přehodnocuje těžké a lehké, a nakonec autonomie přisvědčování. Nadčlověk dle Nietzscheho nadčlověk projektuje s neomezenou autonomií své hodnoty, a to takové, jaké chce. Nadčlověk tedy chce to, co může neustále chtít, což je to, co stupňuje plnost života a přitakává bytí ve vývoji.⁸⁶

Ve zkratce tedy můžeme říci, že Nietzsche byl kritický filozof, který nic nedokazuje, nýbrž nám hlásá novou filozofii a novou víru. Spousta jeho myšlenek se točí kolem německého osudu a bytí, tudíž můžeme říci, že byl Němcem skrz na skrz, byť se svými výroky od německví distancoval, ale právě tím dokazoval, že je Němcem každým coulem. Možná právě proto jeho myšlenku o Nadčlověku přijal Hitler jako své moto a hnací motor pro „vyčištění“ ras. Ve své filozofii obrací pozornost na jednotlivce. Morálka jednotlivce se nemá schovávat za morálku obecnou, tedy tu nastavenou společností. Každý jedinec má

---

⁸⁵ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.181

⁸⁶ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001; str.182-5

v sobě najít svou sílu a přirozenost. Stejně jako jiní myslitelé zde zmínění, tedy varuje před svědomím masy a strhnutím jednotlivce v její prospěch.

6 Svědomí v psychologii

V rámci psychologie se nám zdá, že mnoho jejích výpovědí vede k relativizaci svědomí. Ukazuje jej totiž jako veličinu, která teprve vzniká a její existence a povaha závisí na pochybnostech a nahodilostech. Některé psychologické teorie připouštějí vrozený základ svědomí. Dispozice svědomí můžeme přirovnat k jazykovým schopnostem jednotlivce. Svědomí v psychologii můžeme chápat jako emocionální komponenty morálky. Obsahem této emocionální složky jsou zpravidla strach, bázeň nebo pocity viny a studu.

Psychologie nám tedy poukazuje na vývoj svědomí a na to, jak je svědomí ovlivňováno výchovou a vlivy prostředí. S těmito poznatky se však také počítá i v teologii. Hlavními představiteli, kterými se zde budu zabývat je Sigmund Freud, Erich Fromm a Carl Gustav Jung.

6.1 Sigmund Freud

Neurolog, psycholog a zakladatel psychoanalýzy, pocházející z Příbora. Je považován za zakladatele psychoanalýzy, jejíž hlavní myšlenkou je nalezení nevědomých pudových příčin psychických obtíží. Psychoanalýza je dle Schwartz *„Nejvýznamnější intelektuální událostí dvacátého století.“*⁸⁷ Je to tedy: *„Systematická snaha o porozumění struktury a dynamice vnitřního světa prožívající lidské bytosti. Je to zároveň teorie i terapie.“*⁸⁸ Freud své dílo považoval za formu léčby, původně si své myšlenky ohledně nového odvětví vědy velmi střežil, takže se rozvíjel jen v jeho okolí. Věděl, že pokud chce porozumět nemocné lidské duši, musí nejdříve porozumět sám sobě. Nejdříve se snažil pochopit svoje vlastní vědomí, aby se pak mohl pokusit dostat do lidské duše jiných lidí

---

⁸⁷ SCHWARTZ, Joseph. *Dějiny psychoanalýzy*, Praha: Triton, 2003, str.9

⁸⁸ SCHWARTZ, Joseph. *Dějiny psychoanalýzy*, Praha: Triton, 2003, str.9

pomocí hypnózy. Jeho jedinečnost pochází z toho, že naslouchal i tomu, čemu jinak lidé nevěnovali pozornost. To, co se jeví okolí jako nesmysl vědomí, Freud zahlédl jako smysl nevědomí.⁸⁹

6.1.1 Morálka dle S. Freuda

V tématu morálky zdůrazňoval Freud roli kulturního omezení v sexuálním chování jedince. Dle něj jsou morální omezení omezeními, která hrají důležitou roli v psychice každého jedince. Morálka se dle něj vyvíjí v průběhu života jedince a je protikladem k vrozené sexualitě.

Formování morálky můžeme u dítěte spojit s jeho prvotní identifikací s rodiči, kteří jsou jeho první autoritou.⁹⁰ Rodiče jsou pro dítě prvotními vzory a také jeho původcem morálního svědomí. Z počátku dětského vývoje má velký vliv narcismus, díky němuž se dítě stará jen o své vlastní „Já“, ovšem díky postupnému vývoji dítě přejímá požadavky okolního prostředí, tedy kultury. Role rodičů jako vzorů postupně tedy přejímá kultura. Kultura potlačuje pudy jednotlivce a tím omezuje osobnostní sklony a charakterové rysy. Každý, kdo se tomuto potlačení nechce poddat je pak ve společnosti považován za „psance“. Freud byl přesvědčen, že sexuální pudy jsou u člověka vyvinuty silněji než u většiny zvířat. Sexuální pudy jsou dle něj schopné sublimace a díky tomu dávají kulturní práci k dispozici neobyčejná kvanta energie. Freud rozlišuje tři stupně vývoje sexuálního pudu. Prvním stupněm je volný projev sexuálního pudu, jeho cílem není jen rozmnožování. V druhém stupni vývoje pak je vše, co není spojeno s rozmnožovací funkcí, potlačeno. Ve třetím stupni je již povoleno jen legitimní rozmnožování. Tento třetí stupeň Freud nazývá „kulturní“ sexuální morálkou.⁹¹ Pro kulturní sexuální morálku, která nám vládne je charakteristické, že na muže jsou přenášeny feminní požadavky a je zapovězen jiný sexuální styk než v monogamním partnerství. Přesto je na prohřešky muže pohlíženo méně důsledně, tímto je tak dovolena dvojí morálka, tedy morálka ženská a mužská. Hlavním problémem této kulturně-sexuální morálky je stupňování moderní společnosti a sní jsou spojeny vyšší požadavky.

---

⁸⁹ ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Praha: Paseka, 1996, str.31

⁹⁰ FREUD, Sigmund. „Kulturní sexuální morálka a moderní nervozita“, in: *O člověku a kultuře*, str.66

⁹¹ FREUD, Sigmund. „Kulturní sexuální morálka a moderní nervozita“, in: *O člověku a kultuře*, str..66

S kulturní morálkou si musíme položit jednu otázku, zda si podle jeho učení pak člověk ve společnosti udrží své morální chování nebo bude ovlivněn natolik okolím, že převezme morálku skupiny? Na tuto otázku máme odpověď v knize Černouška: „*Člověk v mase, jakkoliv rozumný, dospělý, kritický, sestupuje na dřívější úroveň psychické organizace, na infantilní prožívání a podřízení autoritě, stává se prostě velkým dítětem, které ovšem vládne akceschopností, a proto se jeho jednání stává nebezpečným.*“⁹² Člověk se tedy v mase lidí zbavuje svých prvků individuality, ale také svých vytěšňujících sil, takže pudová hnutí z nevědomí mohou bez jakýchkoliv společenských zábran „tryskat“ na povrch. Člověk si pod vlivem skupiny neuvědomuje, že nejedná pouze v rámci svých rozhodnutí, ale že je ovlivňován skupinou či autoritou vůdce dané skupiny.

6.1.1.1 Strukturální model psychiky

V rámci Freudova pojetí morálky se musíme zaměřit zejména na jeho strukturální model psychiky. Základní konflikty v psychickém životě člověka se totiž nevedou mezi vědomím a nevědomím, ale uvnitř nevědomí samotného. Na toto zjištění přišel díky svému klinickému zkoumání lidské duše.⁹³ Tento strukturální model rozděluje lidskou psychiku na Já (EGO) – Ono (ID) – Nadjá (SUPEREGO). Jsou to tři odlišní činitelé, kteří se navzájem ovlivňují a nemají nijak pevně stanovené hranice.⁹⁴ „Id“ je to, co je cizí a naznáme našemu „Egu“. Freud to definuje: „*Je to temná, nepřístupná část naší osobnosti; to málo, co o něm víme, jsme se dověděli studiem snové práce a tvorby neurotických příznaků a většina těchto poznatků je negativní povahy, lze je formulovat pouze v protikladu k Já.*“⁹⁵ Je to tedy nevědomá část naší psychiky, kterou pohání energie pudů. Neustále se snaží uspokojit své pudové potřeby, nemá logiku, nemá organizaci a nerespektuje morálku.

Z části nevědomé mohou být i „Ego“ a „Superego“. „Ego“ je součást vědomé vrstvy psychiky a je v něm obsaženo naše vědomí, pozornost, aktuální paměť, racionální myšlení a logika. Ego je místo, kde je psychika organizována časově, prostorově a i logicky. Je organizováno tzv. sekundárním procesem což znamená, že se zde odkládají okamžité reakce a myšlení. Mezi „Id“ a „Egem“ jsou vzájemné vztahy, které jsou však přerušovány, tam kde

---

⁹² ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, Paseka, Praha; Litomyšl 1998, str.111

⁹³ MITCHELL, S. A.; BLACKOVÁ, M.J. *Freud a po Freudovi*, Triton, Praha 1999, str. 40

⁹⁴ MITCHELL, S. A.; BLACKOVÁ, M.J. *Freud a po Freudovi*, Triton, Praha 1999, str. 41

⁹⁵ FREUD, S. „Strukturální rozbor psychické osobnosti“, in: *Vybrané spisy I*, c. d., s. 373

došlo k vytěsnění.⁹⁶ Můžeme říci, že „Já“ je součástí „Ono“, je to ta část, která „Ono“ zastupuje navenek, pro okolní svět, pro jeho dobro. „Já-Ego“ pozoruje okolní svět, ukládá ve svých vzpomínkách obraz okolního světa a musí z obrazu okolního světa vyloučit to, co se do něj přimíchalo z vnitřních zdrojů jedince. „Já“ naprosto zapuzuje pudové tlaky z vnitřního světa jedince. Je tedy oslaben „princip slasti“, který vládne v oblasti „Id“ a v oblasti „Ego“ je nahrazen „principem reality“.⁹⁷

Struktura lidské psychiky není však zaplněna pouze komunikačními drahami Id a Ego. *V duši každého z nás nad námi bdí a strní Superego, Nadjá.*⁹⁸ „Superego představuje sadu mravních hodnot a sebekritických postojů, vesměs soustředěných kolem zvnitřněných obrazů rodičů.“⁹⁹ Superego je stejně silné jako pudové nároky jedince. Vzniká zdlohouvým procesem ztotožňováním se na konci Oidipovského komplexu s autoritami, v tomto období se jedinec identifikuje s autoritou matky nebo otce. Superego je *nitroduševní tlak, který v sobě pociťujeme, aniž bychom mu připsali motivační zdroj ze síly pudů.* O superegu můžeme říci, že je to hlas svědomí, který kriticky pozoruje naše činy i naše fantazie.¹⁰⁰

Člověk má dle Freuda nalézt kompromis mezi Id a Ego, ovšem Nadjá se stává nevědomou složkou, která má obranou schopnost proti Id. Prakticky tedy nevíme, proti čemu se bráníme, z čeho pochází náš pocit viny, který mnohdy hraničí až s úzkostí.¹⁰¹ Ego se v jedinci snaží udržet stabilitu mezi všemi třemi činiteli lidské psychiky. Tedy mezi vnějším světem, Id a superegem. Každý z těchto činitelů vyvíjí na jedince jiný tlak. Boje mezi těmito tlaky pak vyvolávají u jedinců neurózy, ze kterých Freud čerpal do svých klinických dokumentů a popisů lidské psychiky.¹⁰²

6.1.1.2 Problematika svědomí

Díky poznání strukturálního modelu lidské psychiky se můžeme zaměřit na pojetí svědomí dle Sigmunda Freuda. Freud tvrdí, že svědomí je součástí našeho Nadjá, které

---

⁹⁶ ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, Paseka, Praha ; Litomyšl 1998, str. 110

⁹⁷ FREUD, S. „Strukturální rozbor psychické osobnosti“, in: *Vybrané spisy I*, c. d., s. 375

⁹⁸ ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, Paseka, Praha ; Litomyšl 1998, s.110

⁹⁹ MITCHELL, S. A.; BLACKOVÁ, M. J. *Freud a po Freudovi*, c. d., s. 41

¹⁰⁰ ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, Paseka, Praha; Litomyšl 1998, s.110

¹⁰¹ Tamtéž, str.110

¹⁰² MITCHELL, S. A.; BLACKOVÁ, M. J. *Freud a po Freudovi*, c. d., s. 41

kontroluje naše Já podle nejpřísnějších mravních měřítek a zastupuje nároky morálnosti. Kde se však svědomí v Nadjá vzalo?

Malé dítě je dle jeho myšlenek amorálním jedincem, který nemá žádné vnitřní zábrany. Původně jsou nositeli svědomí vnější síly, autority rodičů. Tyto autority pomocí svého vlivu řídí dítě, buďto mu projevují lásku nebo mu hrozí tresty za jeho chování. V dalším vývoji je tato úzkost způsobovaná rodiči nahrazena úzkostí vyvolávanou výčitkami svědomí. Vnější působení se tedy zvnitřňuje a místo vnější autority nastupuje Nadjá, které pozoruje a hrozí našemu já, stejně jako dítěti hrozili dříve rodiče.¹⁰³

Vznik Superega tedy Nadjá můžeme popsat jako identifikaci se jedince s rodičovskou autoritou. Tento přechod, jak už bylo řečeno, souvisí koncem Oidipovského komplexu. V případě, že Oidipovský komplex nebyl zdařile překonán, může se stát, že Nadjá zakrní. Nadjá tedy přebírá funkci a moc rodičů a dá se říci, že se stává jejím právoplatným nástupcem. Zajímavé je, že se nám může zdát, že Nadjá si vybralo pro svou funkci pouze tu tvrdost a přísnost rodičů, nikoliv laskavost a péči. Nadjá má funkci *svědomí*, sebezpozorování jedince a je nositelem ideálu. Jeví se nám jako reprezentant mravních omezení, je v něm určitá snaha o sebezdokonalení. Pokud se zaměříme na prameny Nadjá, můžeme si všimnout, že jsou určitým způsobem dědičné, jelikož naši rodiče se k nám chovají tak, jak se k nim chovali jejich rodiče. Nadjá se nebuduje přímo podle vzorů rodičů, ale podle rodičovské Nadjá, které je ještě někdy nad nimi. Dítě přejímá tuto tradici rodičovského Nadjá a stává se tak nositelem tradice, kterou předává dále.¹⁰⁴

Nesmíme zapomenout i na případy, kdy Oidipovský komplex nebyl plnohodnotně ukončen. V tomto případě místo rodičovské autority přichází na řadu autorita osob, kteří zaujímají roli rodičů. Nadjá se v těchto případech stává neosobní a vzdaluje se konvenčnímu pojetí, kde rodiče zastávají hlavní roli. Na jedince tedy spíše působí okolní lidé, může se upnout například k vůdci nějaké skupiny, který bude formovat jeho charakter. V pozdější identifikaci už je však ovlivňováno „Já“ nikoliv „Nadjá“.¹⁰⁵

Nadjá se nám jeví jako „*hlas svědomí a kritický pozorovatel našich činů*“. Dle Freuda bývá svědomí rozpolceno na „*kladnou a zápornou identitu, na hlas rozumu a hlas šílenství*“. Znamená to dvojí rozpolcenost člověka: na jedné straně se o slovo hlásí pudy – *jíst, pít, milovat, tvořit i ničit*, na straně druhé se stejně vehementně, ne-li mnohokrát s větší

¹⁰³ FREUD, S. „Strukturální rozbor psychické osobnosti“, in: *Vybrané spisy I*, c. d., s. 366

¹⁰⁴ FREUD, S. „Strukturální rozbor psychické osobnosti“, in: *Vybrané spisy I*, c. d., s. 366-369

¹⁰⁵ FREUD, S. „Strukturální rozbor psychické osobnosti“, in: *Vybrané spisy I*, c. d., s. 368

intenzitou, hlásí o své slovo mravní a společenské zákony, vtělené do tradice, kultury. (...) *Superego je vlastně takovým soukromým vesmírem, odrážejícím etiku a morálku světa v každém jedinci.*¹⁰⁶ Moderní člověk si může klást otázky po liberálním uspořádání společnosti nebo demokracii či svobodném trhu, ale on sám je stále ve svém nitru spoután autoritou vlastního Nadjá. Člověk tedy není úplně svobodný, jelikož na něj působí vlastní Nadjá, které mu diktuje, co smí a co nesmí. Vyčkává na chvíli, kdy vlastní Já udělá něco proti libost Nadjá, aby mohlo zaútočit na psychiku jedince pocitem viny.

Kromě *individuálního svědomí*, také Freud vyděluje *svědomí kolektivní*, tedy Nadjá kolektivu. Kulturní Nadjá se v člověku vytváří podobně jako Nadjá individuální, tedy pomocí nějaké vůdčí osobnosti, která svou psychickou silou převyšuje ostatní. Tomuto charismatickému vůdci se daří vyvolat k životu temné stránky lidské duše, dokáže strhnout masy jedinců, aby jej následovaly. Tento vůdce ovládá masu lidí jako hypnotizér kolektivně bdělé, ale přesto velmi oslabené vědomí. S osobností tohoto vůdce se jedinec ztotožňuje a vidí v něm spasitele a zachránce.¹⁰⁷ Pomocí těchto myšlenek si můžeme vysvětlit například chování fotbalových nebo hokejových fanoušků, ale i jednání jedinců v totalitním státě. Nemusí to však být pouze identifikace s osobami, které v jedinci vyvolávají špatné chování. Může to být i ztotožnění se s jedinci, kteří budou v člověku vyvolávat dobro. Můžeme uvést za příklad osobnost Ježíše Krista, který byl za své skutky sice ukřižován, ale jeho učení je dodnes pro mnoho lidí hybnou silou, se kterou se ztotožňují. V naší krajině můžeme za příklad uvést postavu Jana Husa, který svým učením zvládl strhnout k sobě davy lidí, kteří jej poslouchali a učili se novému pohledu na církev.

Samozřejmě musíme zmínit i ty špatné vůdcovské osobnosti. Těmi největšími, které stojí za zmínku, jsou Adolf Hitler nebo Josif V. Stalin. Adolf Hitler přišel do poraženého a válkou zbídačeného Německa po první světové válce s myšlenkou čisté rasy a nabídl Německu a jeho obyvatelům vzestup ze dna, díky čemuž si na svou stranu naklonil spousty lidí během velmi krátké doby. Pomocí propagandy pak intenzivně a dlouhodobě působil na lidskou osobnost a jejich kulturní Nadjá, které jeho slova vzalo za své a lidé se začali chovat, z dnešního pohledu, špatně i přesto, že jejich vlastní Nadjá by toto chování neschvalovalo. V Německu se velmi rychle rozšířil fenomén kolektivního svědomí. Stejně tak i komunismus, který získal vliv v různých částech světa. Pro komunistickou ideu beztřídního státu se vždy našli stoupenci, kteří se snažili tohoto kýženého stavu dosáhnout. Freud

---

¹⁰⁶ ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, c. d., s. 100-101

¹⁰⁷ ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, c. d., s.111

konstatoval, že „*kolektivní struktura Superega zahoustne a vytvoří nový étos, proti němuž dříve nebo později přijde revolta.*“¹⁰⁸ Sám tedy tvrdil, že kolektivní superego ve své podobě nemůže trvat věčně.

V těchto příkladech vidíme, jak kulturní Nadjá funguje. Vytváří si své vlastní ideály a požadavky, které můžeme zahrnout do etiky, pokud se týkají vzájemných vztahů lidí. Etiku můžeme dle Freuda chápat jako: „*terapeutický pokus, jako snahu prosadit příkazem Nadjá to, co bylo dosud jinou kulturní prací neuskutečnitelné.*“¹⁰⁹ Kulturní Nadjá vytváří svědomí jednotlivce svými požadavky a tím potlačuje vlastní svědomí jedince a vytváří tak kolektivní svědomí. Pokud jedinec požadavky a ideály skupiny odmítne bude skupinou potrestán.

Shrneme-li Freudovu teorii svědomí můžeme vidět, že odporuje křesťanskému pojetí svědomí, kdy je svědomí v člověku od počátku a je to hlas Boží. Freud oproti tomu tvrdí, že svědomí se v člověku postupně utváří v souvislosti s jeho vývojem a působením rodiny a okolí na jedince. Srovnává vývoj svědomí se svojí teorií pudů, kdy se ony pudy zapisují do nevědomí jedince a působí na jeho chování. Tyto pudy jsou postupně potlačovány díky působení rodičovské autority. Postupně je tato autorita rodičů vyměněna za autoritu vlastního nadjá. Nadjá je tedy nositelem morálky a kontroluje chování Já. Společně s autoritou a požadavky rodičů však Nadjá přejímá i autoritu a požadavky okolí. Společně tyto požadavky tvoří směrnici lidského svědomí.

6.2 Carl Gustav Jung

Přímo na Freudovo učení navazuje učení jeho žáka Carla Gustava Junga. Byl to švýcarský psycholog a psychoterapeut, který byl tvůrcem analytické psychologie a významně se podílel na léčbě schizofrenie. Dle Anthony Stevense byl osobností plnou paradoxů, byl individualistou a excentrikem. Dle jeho myšlenek byl pouze racionální přístup k lidské psychice neadekvátní a nesmyslný. On sám odvozoval chápání člověka od chápání sebe samého. Byl velice zaujat vnitřním světem snů a představ. Dle Stevense měl dar introspekce, díky němuž byl schopen vnímat události na prahu vědomí.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, c. d., s.113

¹⁰⁹ FREUD, S. *Nespokojenost v kultuře*, Nakladatelství Hynek, Praha 1998, s. 138

¹¹⁰ STEVENS, Anthony. Jung. Praha: Argo, 1996, str. 9-11

Osobnost Junga se skládala ze dvou oddělených částí. Tou první byl syn rodičů, který chodil do školy a tou druhou osobností byla starší osoba, která byla vzdálena světu lidské společnosti a měla mu umožnit přímý přístup k Boží mysli.¹¹¹

Jung pojem svědomí zakotvuje hluboko do psyché člověka. V jeho pojetí je důležitá představa archetypů, které jsou produkty prazážitků lidstva. Jsou to zhuštěné symboly, jež jsou zakotveny v kolektivním nevědomí, na nich se díky psyché podílí každý člověk.¹¹² Archetyp je dle Junga od pradávna existující vzorec chování, jenž disponuje velkou hybnou dynamikou, která ovlivňuje chování jedince.¹¹³ „*Že svědomí samo o sobě je něčím získaným, může tvrdit pouze člověk, který si představuje, že tu byl již v prehistorii, když vznikaly první mravní reakce.*“¹¹⁴ Díky archetypům je dle Junga svědomí vrozené, je to původní a přirozená skutečnost. Svědomí je veličinou kolektivního nevědomí a obsahuje základní pohled archetypických představ a způsobů reagování. Nemusí ovšem vést člověka jen k dobrému, ale může člověka navádět i k pochybnému nebo špatnému.¹¹⁵

Svědomí u člověka najdeme dle Junga ve většině oblastí, nejčastěji se však projevuje jako výčitky svědomí, když uděláme něco špatně nebo se odchylujeme od onoho zakořeněného archetypu. Nemusí to být však projev v daný okamžik činu, morální soud je nezřídka posunut do následného snu, kde se objeví obrazy, které mají v člověku vyvolat pocit viny z toho co udělal. Jung říká, že neexistuje jen svědomí dobré, ale i svědomí špatné, jelikož bez onoho paradoxu špatného svědomí by pak nebyl žádný problém v lidské psychice. Jak dobré, tak špatné svědomí pochází ze stejného zdroje, a proto mají v jedinci stejnou přesvědčivou sílu. Velmi těžké může být určit hranici mezi oním dobrým svědomím a svědomím špatným. „*I při našich zdánlivě nejlepších skutcích stojí za námi d'ábel, který nám obrovsky klepe na rameno a šeptá: „To jsi provedl znamenitě!“*“¹¹⁶ Tedy nejde říci, že i když provedeme něco dobrého, tak v tom není obsaženo i nějaké to zlo. „Vedle pravého svědomí existuje i falešné, které přehání, překrucuje, padělá zlo v dobro a naopak (...). Bez tohoto paradoxu by otázka svědomí nebyla problém, neboť člověk by se mohl v mravním ohledu zcela spolehnout na rozhodování svého svědomí.“

---

¹¹¹ STEVENS, Anthony. *Jung*. Praha: Argo, 1996, str.14-15

¹¹² WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.181-182

¹¹³ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla. 9, Člověk a kultura*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2012, s.135

¹¹⁴ JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001, s.67

¹¹⁵ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.182

¹¹⁶ JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001, s.68

S Freudovou teorií o svědomí se Jung rozchází v následujících bodech. Freud tvrdí, že svědomí je záležitostí vědomého superega, ale jak už jsem řekla Jung říká, že morální soud svědomí se může odehrávat i v nevědomé část psychiky, tedy ve snu. Dle něj superego neobsahuje nic, co už by nebylo známo jako myšlenkový statek. Další rozkol přichází v pojetí Boha vzhledem ke svědomí. Jung říká, že psychologie by neměla opomíjet fakt, že dříve bylo svědomí spojováno s božskou autoritou. Pokud někdo věří, že je svědomí hlas Boží, tak se mu tento názor nemá vyvracet, protože to nezvládne vyvrátit ani psychologie. Pokud tomu tedy je, tak je boží hlas ta nejvyšší svrchovanost podle, které se člověk musí řídit a nikdy nesmí jít proti jejímu rozhodnutí.¹¹⁷

Podle této myšlenky Jung říká, že svědomí má dva aspekty, a to aspekt etický a aspekt mravní. Etický aspekt je tedy ten vnitřní hlas, hlas boží. Samo svědomí se chová vzhledem k nárokům a autoritě jako Bůh, čímž samo o sobě vypovídá, že je Bůh, tedy vox Dei. Tímto by se mohla potvrdit jeho myšlenka svědomí jako hlasu božího. Oproti *etickému* aspektu je aspekt *mravní*, který se řídí vnějšími pravidly a morálkou, ale tyto pravidla vycházejí z hlubin jedince. Uvnitř jedince se tedy perou dvě síly, tyto dva aspekty svědomí mezi sebou bojují a snaží se najít nějakou shodu. Rozhodnutí je pak aktem individuální vůle.¹¹⁸

Máme-li shrnout jeho učení, tak Jung se oproti Freudovi více přibližuje ke klasickému pojetí svědomí, tedy k pojetí teologickému. Jeho chápání svědomí je kombinací hlasu božího a mravních zákonů. Svědomí není dle něj nic jiného než sugestivní vliv morálních předpisů. Svědomí je vrozené, a to díky archetypům, které jsou obrazy předchozího jednání. Klade na jednotlivce požadavek, aby byl poslušen svého vnitřního hlasu.

6.3 Erich Fromm

Psycholog, sociolog a filosof pocházející z židovské rodiny a židovstvím byl velice ovlivněn. Zabýval se studiem psychoanalýzy a sociologie, tyto dvě odvětví pak spojoval do jednoho proudu, a proto je zakladatel sociální psychologie. Svými myšlenkami nepatřil k typu ortodoxních freudistů. Byl jedním z kritiků freudovské psychoanalýzy založené na

---

¹¹⁷ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla. 9, Člověk a kultura*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2012, s.123-9

¹¹⁸ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla. 9, Člověk a kultura*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2012, s.143

teorii pudů. V jeho pojetí je nevědomí „*silou s vlastní dynamikou, všechny životní procesy, na nichž se člověk podílí, jsou spoluurčovány nevědomými silami, určující člověka v jeho myšlení, cítění a jednání.*“¹¹⁹ Snaží se tedy psychoanalýzu postavit na sociálním základě a říká, že by se měla znovu podívat do zrcadla na svou společenskou determinovanost a z toho vyvodit důsledky.¹²⁰ Do svých diskuzí o psychoanalýze přidal, kromě čistých klinických kritérií, i kritéria sociologická a historicko-kulturní. Díky tomuto propojení si všiml hluboké afinity mezi některými myšlenkami analytické psychologie a marxismu. Z tohoto spojení vznikl tzv. freudomarxismus.¹²¹

Svým učením se staví proti všem formám autoritářství a autoritářských myšlenek a sociálních soustav. Zaměřuje se na seberozvoj člověka, seberealizaci a sebenalézání. Slepá víra lidí v autoritu a pasivní podřizování se kolektivním dogmatům je dle něj příznakem nezralosti člověka. Člověk je dle něj v tomto případě nevyzrálý hlavně emocionálně a je neschopen porozumět sám sobě, a proto se opírá o pro něj zdánlivě neomylné autority. Chtěl se vymanit z Freudova uspořádání do područí určitých autorit nebo směrů.¹²² „*Člověče nenásleduj svého vůdce, nýbrž následuj sebe sama.*“¹²³ Fromm se chtěl navrátit k člověku jako jedinci a chtěl, aby člověk poslouchal pouze své vlastní nitro a to následoval, nikoliv, aby slepě šel za tím, co mu přikáže někdo jiný.

Touto kritikou Freuda se Fromm dostává ke svému rozdělení etiky na autoritářskou a humanistickou. Autoritářskou etikou myslí tu, kde autorita určuje, co je pro člověka dobré, stanoví zákony a normy chování. Tato autoritářská morálka je rozdělena na racionální a iracionální. Racionální morálka má svůj původ v pravomoci, je založena na racionální základně a nevyžaduje faktor iracionálního strachu. V čele je osoba, která vykonává svou funkci odpovědně s cílem, kterým byla pověřena těmi, kdo na ni autoritu přenesli. Oproti tomu stojí morálka iracionální, která má původ v moci, kterou nad lidmi má.¹²⁴ Tato moc je založena na strachu a bezmoci, můžeme ji vidět v totalitních či antidemokratických systémech, například období Hitlera v Německu, Stalina v SSSR nebo generála Franca ve Španělsku.

---

¹¹⁹ FUNK, Rainer. *Erich Fromm*, Praha 1994, s.64

¹²⁰ FUNK, Rainer. *Erich Fromm*, Praha 1994, str.86-87

¹²¹ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Praha: Aurora, 1997. s.201

¹²² FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Praha: Aurora, 1997, str.199

¹²³ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Praha: Aurora, 1997, str.199

¹²⁴ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Praha: Aurora, 1997. s.12

Autoritativní etika upírá člověku schopnost vědět, co je dobré a co špatné. Co je špatné nebo dobré je dáno především zájmy autority a nikoli jeho subjekty. Prvky autoritářské morálky se objevují již ve vývoji dítěte. Základy toho, co je dobré nebo špatné se objevují již v dětském věku, dítě se učí rozlišovat mezi dobrým a špatným na základě toho co jim říká jejich autorita, tedy rodičové nebo ve škole učitelé. U dětí vidíme, že strach z nesouhlasu a potřeba souhlasu je nejmocnější a téměř výlučnou motivací etického soudu.¹²⁵ Předmět je označován jako dobrý, pokud je dobrý pro moji osobu. Tedy co je dobré nebo špatné se vztahuje na užitečnost daného předmětu pro jedince. Toto kritérium, ale nemusí dát na věc, ale můžeme jej použít i na člověka samotného. Zda je člověk dobrý nebo špatný záleží na tom, zda vyhovuje dané autoritě. Dobré dítě je to, které vyhovuje předpokladům svých rodičů nebo předpokladům ve škole. Stejně tak dobrý člověk je člověk, který plní předpoklady společnosti a nijak nevybočuje z řady. Pro autoritu platí zákon, že poslušnost je největší ctností člověka a neposlušnost je pak hříchem, který se nesmí odpustit.¹²⁶

Od autoritářského pojetí morálky se však Erich Fromm snažil odvrátit a svými myšlenkami je spíše považován za zastávce etiky humanistické. V této etice je člověk tvůrcem i předmětem norem, jejich formálním pramenem nebo regulativní silou a tím, kdo je jim podroben.¹²⁷ Ve své knize *Mít nebo být* Fromm vychází z životních zkušeností. Tvrdí, že uplatňování vlastních humánních sil člověka opravdu uspokojuje a činí ho zdravým. Základní humanistickou zkušeností člověka je čerpání sama ze sebe, tedy čím více se člověk může vnořit do svého nitra a poznat se a mít se rád, tím lépe se mu bude jednat s ostatními. Člověk má objevovat také cizí a jiné jako něco sobě vlastního.¹²⁸ Při humanistické etice je dobré to, co je dobré pro člověka a špatné je to, co mu škodí. Blaho člověka je zde jediným kritériem etických hodnot. Humanistická etika je etikou antropocentrickou, člověk je tedy skutečně mírou všech věcí, neexistuje nic vyššího nebo vznešenějšího než lidská existence. „Humanistická etika je antropocentrická, samozřejmě ne v tom smyslu, že je člověk středem vesmíru, nýbrž tak, že jeho hodnotící soudy jakož i ostatní soudy a vjemy mají svůj původ ve zvláštnosti existence a mají smysl pouze k ní.“¹²⁹ Dle humanistické etiky neexistuje nic vyššího a vznešenějšího než lidská existence. Jedinec má být chápán jako komplexní bytost jak z fyziologického, tak psychologického hlediska. Součástí celistvosti člověka je z jeho

---

¹²⁵ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Praha: Aurora, 1997. s.13

¹²⁶ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Praha: Aurora, 1997. s.14

¹²⁷ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Praha: Aurora, 1997. s.12

¹²⁸ FUNK, Rainer. *Erich Fromm*, Praha 1994, s.113-114

¹²⁹ FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.15

nitra vyvěrající potřeba na otázku, co je smyslem jeho bytí společně s potřebou nalezení norem, podle kterých se člověk má v životě řídit.

Fromm dělí i dva typy svědomí, stejně jako dělí svou etiku. Dle jeho pojetí tedy existuje svědomí autoritářské a humanistické. Toto Frommovo dělení záleží na tom, kdo je v daném svědomí autoritou.

Autoritářské svědomí je hlasem zvnitřnělé autority. Touto autoritou mohou být rodiče, stát nebo kdokoliv jiný, kdo je v dané kultuře autoritou. V případech autoritářského svědomí není pocit, který lidé považují za pocit viny, přicházející z jejich svědomí nic jiného než strach z autority. Lidé si tedy nepřipadají jako viní, ale mají strach, jak jejich chování potrestá autorita. Autorita je buď nevědomě nebo vědomě akceptována jako morální zákonodárce. Jejich zákony a sankce člověk přijímá a tím je i zvnitřňuje. Člověk místo pocitu odpovědnosti k něčemu uvnitř sebe, nějakému tomu vnitřnímu hlasu, má spíše odpovědnost k oněm autoritám¹³⁰ Toto autoritářské svědomí můžeme připodobnit Freudovu Nadjá. Předpisy tohoto svědomí nejsou podmiňovány úsudkem o hodnotě, ale jsou podmiňovány výlučně faktem, že tyto předpisy, příkazy a tabu jsou na jedince přenášeny autoritou. Tyto normy tedy nejsou normami svědomí jedince, protože jsou dobré, ale proto, že jsou to normy autority. Tuto zvnitřnělou autoritu stále zintenzivňuje to, že existují vnější autority, kdyby tyto autority neexistovaly, tak by se autoritářské svědomí oslabilo a ztratilo svou moc.¹³¹

Láska a souhlas autority autoritářskému svědomí dávají největší satisfakci. „*Dobré svědomí je vědomí, že člověk potěšil (vnější a zvnitřnělou) autoritu; špatné svědomí je vědomí, že se jí znelíbil.*“¹³² Člověk se snaží co nejvíce zalíbit autoritě a dělat vše dle jejích pokynů a žádným způsobem se jí znelíbit. Nejvíce se jedinec nebojí trestu, ale zavržení. Autorita po jedinci vyžaduje podřízenost, nejenom z toho důvodu, že má strach o svou vlastní moc, ale z přesvědčení, že je morálně nadřazena a má právo. Povinnost uznávat autority ústí v několika zákazech. Například člověk nikdy nesmí o autoritě pochybovat nebo se nyní či kdykoliv v budoucnu cítit být stejně schopný jako je autorita. Toto cítění by bylo v protikladu s bezpodmínečnou nadřazeností a jedinečností autority.¹³³

Hlavní zásadou autoritářského svědomí je nerovnoprávnost mezi jedincem a onou autoritou. Autorita má výsadu být jediným kdo nesleduje vůli ostatních, ale sám vůli ostatním

---

¹³⁰ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.115-6

¹³¹ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.116-7

¹³² FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.117

¹³³ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.118

vnucuje. V autoritářském přesvědčení jsou projevy vlastní vůle a tvůrčí síly vzpourou proti výsadám autority. Pocit viny, který pak na jedince padá, jej oslabuje a zvyšuje tak jeho podřízenost vůči autoritě. „*Autoritářské špatné svědomí se stává základem dobrého svědomí, kdežto dobré svědomí, pokud by ho člověk měl, by mělo vyvdát pocit viny.*“¹³⁴ Podle těchto slov je autoritářské špatné svědomí výsledkem pocitu síly, nezávislosti a hrdosti, kdežto dobré svědomí vzniká z pocitu poslušnosti, nemohoucnosti a hříšnosti. Ke zvnitřnění autority dle Fromma dochází postupně. A to tak, že člověk se nejdříve podrobuje autoritě a později sám se sebou zachází se stejnou krutostí. Autoritářské svědomí je dle něj živeno destruktivností člověka. Svědomí je tedy destruktivní a kruté a tyto své vlastnosti obrací proti samotnému jedinci, aby mu ukázalo svou sílu a krutost.¹³⁵

U popisu autoritářského svědomí dle Fromma si opět můžeme uvést příklad tohoto svědomí, a to z období druhé světové války. Právě období války a situace v Německu se dá velmi dobře využít pro vysvětlení tohoto druhu svědomí. Po ukončení války byli po celém světě chytáni a zatýkáni němečtí důstojníci a byly s nimi zahájeny procesy, které je měly soudit za jejich činy spáchané ve válce. Autorka Hannah Arendtová byla přítomna u jednoho takového procesu v Jeruzalémě jakožto reportérka a napsala o něm knihu *Eichmann v Jeruzalémě*. Tato kniha je dobrou ukázkou pro naše pochopení autoritářského svědomí. Adolf Eichmann byl jedním z nacistických funkcionářů, který se na svém postu významným způsobem podílel na „konečném řešení“ židovské otázky. Byl obžalován z vyhlazování židů. V tomto bodě však nastal problém, jelikož Eichmann si neuvědomoval, že by něco udělal špatně. Celou dobu byl přesvědčen, že to, co dělá, je dobré. Při své obhajobě sám říká, že by v něm výčitky svědomí spíše vyvolalo to, kdyby nesplnil rozkaz. Při jeho popisu se dozvídáme, že už od jeho počátku pracovní kariéry byl zvyklý, že ho někdo vedl. Proto tedy naprosto nechápal některé výroky, jelikož v něm bylo zakořeněno přesvědčení, že všechno, co udělal bylo správné. Jeho svědomí nepromlouvalo z jeho vnitřku, ale z jeho okolí. Nikdy k němu nikdo nepřišel, aby mu vyčítal, že to, co udělal při plnění služebních povinností bylo špatné. Dle toho pak nesměl být tedy obžalován z vraždy, ale pouze z napomáhání a podněcování, jelikož on sám nikdy nikoho nezabil.¹³⁶

Toto, ale není ojedinělý případ. Můžeme to vidět v celém nacistickém Německu. Svědomí jedinců se v Německu vytratilo do takové míry, že si lidé jen stěží vzpomínali, co

---

¹³⁴ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.120

¹³⁵ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s. 119-121

¹³⁶ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995.s.37-48

to vůbec je. Lidé si přestali uvědomovat, že okolní svět nacistické „hodnoty“ nesdílí. Novým zákonem země se stal Vůdcův rozkaz. „Jednej tak, aby sis mohl být jist, že kdyby o tvém konání věděl Vůdce, vyslovil by s ním souhlas.“¹³⁷ Toto můžeme pojmenovat jako kategorický imperativ 3. říše, podle kterého se všichni lidé měli řídit. Až po válce si lidé uvědomovali, že to, co dělali nebylo správné. S tím pak souvisí kniha Karla Jasperse o Otázce viny, kdy obyvatelé Německa měli nést kolektivní vinu, jelikož nikdo z nich nezabránil Hitlerovi v jeho počínání. Nestrhla se vlna odporu proti jeho vládě. Autoritářské svědomí v tomto období bylo tedy lidem nuceno ze strany Adolfa Hitlera, který svými plamennými řečmi zvládla na svou stranu strhnout davy lidí.

V dnešní době spíše než na zjevnou autoritu, narazíme na autoritu anonymní. Tato autorita je vyjádřena na místě vyjádřenými výslovnými příkazy v pojmech emocionálně nabitého očekávání. V dnešní neautoritářské společnosti se stává, že rodiče chtějí, aby jejich děti byli užitečné a vynahradily jim to, co oni sami zameškali. Pro autoritářskou etiku se jako neúčinnější ukázaly pocity viny, které formují a zvyšují závislost. Může to být například autorita zmíněných rodičů, kteří trestají dítě za přestupky, a to pak v dítěti vyvolává pocit viny. Přírozenou reakcí na tento tlak ze strany rodičů je pak vzpoura, která ústí ve Freudův oidipovský komplex. Fromm však říká, že důvodem tohoto komplexu není sexuální rivalita, ale ona vzpoura proti rodičovské autoritě.¹³⁸ „*Jestliže se člověku nepodařilo porazit autoritářskou síť, je neúspěšný pokus o únik důkazem síly a dobré svědomí se dá znovu získat jen v obnovené poddanosti.*“¹³⁹

V protikladu autoritářského svědomí je svědomí humanistické. Toto svědomí Fromm popisuje jako „*vnitřní hlas, přítomný v každé bytosti a nezávislý na vnějších sankcích a odměnách.*“¹⁴⁰ Humanistické svědomí posuzuje, jak jako lidské bytosti fungujeme, je to reakce cele naší osobnosti na dobré nebo špatné. Pokud nás má ovlivňovat, tak si musíme být vědomi toho, co nám svědomí říká. Dobré svědomí jsou myšlenky, činy aj., které vedou ke správnému fungování a rozvoji naší totální osobnosti. Myšlenky a činy, které naopak vyvolávají pocity nespokojenosti a nepohodlnosti vedou ke svědomí špatnému.¹⁴¹

Frommovo humanistické svědomí je reakcí sebe sama na sebe samotného, je to hlas našeho pravého já, které nás volá zpět k sobě. Můžeme ho právem nazvat hlasem naší

---

¹³⁷ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. s.184

¹³⁸ FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s. 123-124

¹³⁹ FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.126

¹⁴⁰ FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.126

¹⁴¹ FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.126

láskyplné péče o sebe. Chce abychom se stali tím, čím potencionálně můžeme. Cílem člověka má být produktivnost a štěstí, které je průvodcem produktivního života. Čím produktivnější život člověk žije, tím je jeho svědomí silnější. Paradoxem tedy je, že svědomí je nejslabší, nejméně se člověku ozývá, když jej nejvíce potřebuje. Samozřejmě pokud člověk odmítá svému svědomí naslouchat je něco špatně.¹⁴²

Dle Fromma člověk velmi rád naslouchá radám ostatních, ale nenaslouchá svému vnitřnímu hlasu. Jako by se člověk snažil zbavit odpovědnosti za sebe samého své jednání. Problémem může být i absence schopnosti, která se v dnešní době objevuje velice zřídka, a to schopnost věřit sám sobě. U lidí se vyvinul strach ze samoty a strach postavit se sám sobě tváří v tvář. Máme tedy strach sami ze sebe. Pro člověka je mnohem snazší žít s myšlenkou, že zklamali někoho jiného, než že zklamali sami sebe. Strach se stal obrazem lidského pocitu viny. Například strach ze smrti je pouhým obrazem pocitu viny, že člověk nežil plnohodnotný život. Člověk v dnešní době se bojí odchylovat od kulturního vzoru myšlení, jelikož chce být všemi akceptován.¹⁴³

Popsali jsme zde dva typy svědomí, které Fromm rozděluje. Nikde však neříká, že tato dvě svědomí jsou nějakým způsobem od sebe oddělena. Dle jeho myšlenek má člověk v sobě zakotveny oba dva druhy svědomí, problém je rozlišit jejich příslušnou sílu a jejich vzájemné vztahy. Tvrdí, že vina se vědomě může pociťovat ve svědomí autoritářském i když její kořeny jsou ve svědomí humanistickém. Člověk si tedy může vědomě přijít vinný, protože se znelíbil autoritě, ale přitom je nevědomě vinný, protože nesplnil očekávání sebe samého.¹⁴⁴ To jen potvrzuje, že v dnešní době lidé více přihlížejí na to, co si o nich myslí ostatní. Dnešní lidstvo se více zajímá o to, jak vypadají navenek pro ostatní, než jak vypadají vevnitř a co si o sobě myslí oni sami. Ano, spousta lidí řekne, že to není pravda, ale tyto lidé by si měli přiznat, že člověk si vždy projde i krátkodobým stádiem, kdy se chce líbit ostatním a sám na sebe zapomíná.

Spousta lidí je však svým myšlením spíše ovce. To se projevuje tak, že se nechávají velmi snadno ovlivnit ostatními. Tuto skutečnost můžeme vidět hlavně v oblasti politické, kdy někteří politici ví, že strach je mocný spojenec a dá se snadno využít k ovládnutí davů. Tématem, zda jsou lidé ovce nebo vlky, se Fromm zabývá ve svém díle *Lidské srdce*. Ovce jsou dle něj lidé, kteří se dají snadno přesvědčit k tomu, aby dělali, co

---

¹⁴² FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.128

¹⁴³ FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.128-30

¹⁴⁴ FROMM, Erich *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997, s.161

se jim říká. Na této stadiálnosti lidí vystavěli své systémy velcí diktátoři. Vlci manipulují s ovce, aby se jednalo dle jejich vůle. Otázka, zda je člověk ovčí nebo vlkem by se dala připodobnit nejzákladnější filozofické otázce, zda je člověk od základu dobrý nebo zkažený. Fromm na tuto otázku odpovídá tak, že máme změnit hlavně okolnosti jež plodí zlo a dobro samo vypluje napovrch. Dle toho můžeme říci, že člověk má ve svém nitru jak dobro, tak zlo. Člověk může být tedy vlk v rouchu beránčím a jeho pravá povaha se objeví v momentě kdy díky autoritě opadnou všechny zábrany v tom se chovat jako zvířata.¹⁴⁵

Je tedy lidstvo humanistické nebo autoritářské? V dnešní době je na tuto otázku docela obtížné odpovědět. Lidstvo se snaží být humanistické, pokouší se jednat humanisticky, ale pokud na jednotlivce nepůsobí autorita lidská, tak na něj působí další „vládce“ a tím je trh. Člověk je součástí společensko-ekonomické struktury společnosti. Autoritářský charakter se postupně mísil a byl vytlačen a nahrazen charakterem tržním. Jedinec se začíná považovat za zboží. Člověk se musí co nejlépe prodat na trhu, aby dosáhl úspěchu. Odcizili jsme se tedy sami od sebe. „Soukromé vlastnictví nás udělalo tak hloupými a jednostrannými, že nějaký předmět je náš, teprve, když ho máme, tehdy, když pro nás existuje jako kapitál, anebo když ho bezprostředně držíme, jíme nebo pijeme, neseme na svém těle, obýváme, krátce používáme .... Místo všech fyzických a duchovních smyslů nastoupilo tedy jednoduché odcizení všech těchto smyslů, smysl mít...“¹⁴⁶ Člověk se stává zajatcem konzumní společnosti, jedinci žijí jako pracující, a ne jako lidé. Na jedince se pohlíží jako na ekonomický subjekt. Jediným řešením je dle Fromma dramatická a rychlá změna lidských postojů k porodnosti, ekonomickému růstu, technologii, životnímu prostředí a řešení problémů.¹⁴⁷

Shrme-li myšlení Ericha Fromma vychází nám, že jeho myšlenky jsou ovlivňovány vývojem společnosti. Svědomí rozděluje na autoritářské a humanistické, které se od neoddělují a fungují vedle sebe v člověku. Pouze na společnosti a jejím vývoji závisí, jaký druh svědomí v člověku převládne. Jelikož většina lidí je dle jeho myšlenek ovce, které se dobrovolně a rády podřídí autoritě. Nemusí to být však jen autorita lidská, ale i autorita tržní, která ovlivňuje vývoj společnosti ve velkém měřítku. Jeho myšlenky se dají velmi dobře použít na popis dnešní společnosti. Výrazně to vidíme u žen, které dávají přednost kariéře a ekonomické stránce života před rodinou. Ženy zakládají rodiny až

---

¹⁴⁵ FROMM, Erich. *Lidské srdce*, Praha 1996, s.12-15

¹⁴⁶ FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. Praha: Naše vojsko, 1992. s.121

¹⁴⁷ FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. Praha: Naše vojsko, 1992. s.126

v pozdějším věku, než bývalo zvykem. Společností se rychle šíří, také strach z rostoucí migrace, kterou nejmenované politické strany využívají k manipulaci lidmi. Právě na tomto příkladu můžeme nejvíce vidět onu stadiálnost lidí. Lidé by se měli od této stadiálnosti oprostit a začít se zajímat o svoji vlastní osobu, o své vlastní nitro a tomu naslouchat. Společnost se uzdraví jen tím, že člověk se zaměří na sebe samotného a nenechá sebou tak snadno manipulovat.

7 Morální vývoj

Jednou z nejlépe známých a nejvlivnějších teorií morálního vývoje je psychoanalytická teorie Sigmunda Freuda, která již byla ve zkratce zmíněna v předchozí kapitole. V této kapitole se chci zabývat kognitivními teoriemi Piageta a Kohlberga.

Morální vývoj z pohledu sociálního učení nám říká, že morální chování je zásadně ovlivněno situačními faktory. Jedinec se učí to, co je odměňováno a to, co je trestáno. Je zde tedy kladen důraz na sociální podmiňování. Většina toho, co se naučíme je učeno příkladem, pozorováním druhých nebo sledováním následků jejich chování. Pro toto učení platí model chování, jedinec musí být pozorný a všimnout si modelu co dělá. Musí si uchovat, co vyzoroval pomocí zakódování jednání nebo pomocí slov. A nakonec si musí všimnout následků, ke kterým jednání vede. Jedinec není ovlivňován jen vnější kontrolou, ale i vnitřními korektivami. Dané jednání může tedy vyvolat dva druhy následků, a to vnější výsledek a vnitřní sebehodnotící reakci.¹⁴⁸

V knize Pavla Vacka *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech* je uvedeno 5 znaků, které popisují morální učení.

- *Morální učení je nerozlišitelné od jiných druhů*
- *Morální vývoj se neprojevuje jinak než učením morálního chování*
- *Teorie sociálního učení implicitně zaujímá extrémní pozici morálního relativizmu*

---

¹⁴⁸ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s.10-11

- *Termíny odměna, posílení a trest jsou základními elementy sociálního učení, nejsou však nikde definovány*
- *Teorie sociálního učení je primárně zaměřena na proces morálního vývoje*¹⁴⁹

Dle těchto znaků si můžeme udělat přesný obrázek o tom, jak má morální učení vypadat a postupovat. Morální učení je úzce spjato se sociálním učení a vývoj tohoto učení souvisí s vývojovým stádiem dítěte. Tímto vývojem se více zabývali právě Piaget s Kohlbergem.

7.1 Jean Piaget

Švýcarský filozof, psycholog a pedagog. Studoval dětské myšlení a teorii kognitivního vývoje. První pilíř jeho učení je epistemologie, což je nauka zabývající se procesem poznání a jeho mechanismy. Nejvíce jej zajímala genetická epistemologie, tedy problém, jak se vyvíjí vztah mezi jedincem a objektem jeho poznání v různém věku jedince. Snažil se v jedinci odlišit specifická stadia poznávání a v rámci těchto stadií popsal specifické struktury myšlení jedince. Podstatou těchto myšlenek je prokázat, že jedna úroveň poznání je výsledkem předchozího vývoje. Poznání pro Piageta není vrozené, ale znalosti si jedinec získává díky svému jednání.

Druhým pilířem jeho teorie je psychologie kognitivního vývoje. V této teorii popsal svůj koncept morálního vývoje, který je základem obecně přijímané teorie. Piaget na dítě nahlíží jako na malého „badatele“, který objevuje svět kolem sebe pomocí toho, že zkouší, co se stane, když něco udělá. Piaget říká, že stejně jako se v kognitivním a osobnostním vývoji odlišují děti od dospělých, tak stejně se odlišují i v morálním myšlení. Základem jeho práce byly rozhovory s dětmi a jejich pozorování při různých aktivitách. Dětem vyprávěl různé příběhy jejichž centrem byl nějaký morální problém a v odpovědích dětí hledal morální zásady. Klíčem k porozumění podstaty morálního usuzování dítěte Piaget hledal hlavně v analýze vztahů dětí s pravidly. Domníval se, že podstata morálky spočívá v respektu, který si dítě vyvine k pravidlům.¹⁵⁰

---

¹⁴⁹ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. str.12

¹⁵⁰ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.13

Na základě vývoje vztahu k pravidlům určil čtyři fáze vývoje. V první fázi vývoje dítěte, kterou omezuje do věku dvou let, nehrají pravidla žádnou roli. V druhé fázi, v rozmezí dvou až šesti let, dochází k nápodobě starších dětí a děti v tomto období považují pravidla za posvátná a nedotknutelná, vztah k pravidlům je egocentrický. V následujícím vývoji do deseti let věku dítěte je hlavní zájem o pravidla v rovině sociální. Děti kontrolují ostatní hráče a sledují, zda hrají podle pravidel. Pravidla mohou být pro každé dítě rozdílná, dle toho, jak to hráli v předchozím období, společně pak mohou rozdíly urovnávat a pravidla účelově zjednodušovat, dle vývoje jednotlivých dětí ve skupině. Poslední fáze vývoje pak přichází ve věku jedenácti a dvanácti let, tomto vývoji je důležitá kodifikace pravidel a jejich znalost. Je zde těsná korelace mezi znalostí pravidel a jejich dodržováním.¹⁵¹

Porozumění smyslu pravidel se u dítěte vyvíjí prostřednictvím kooperativní činnosti s vrstevníky. Postupně s vývojem jedince se vyvíjí schopnost vzájemného respektování. Z počátku jsou pravidla určována rodiči nebo jinými dospělými. Dospělý je silnější, kontroluje, trestá nebo odměňuje. Dítě v tomto vztahu nemá ani nemůže mít pocit rovnosti. Má to být vztah jednostranného respektu, pravidla jsou chápána jako jednou pro vždy daná a posvátná. Děti ve věku sedmi až osmi let si začínají svoji podřízenost vůči pravidlům uvědomovat. Tímto vývojem pravidel a jejich chápáním rozděluje Piaget morálku na heteronomní a autonomní.¹⁵²

Heteronomní morálka neboli morálka závislá je charakterizována jednostranností morálního hlediska. Období heteronomie je nazýváno jako období morálního realismu, což znamená, že jednotlivec pohlíží na povinnost a k ní příslušející povinnosti nezávisle na okolnostech ve kterých se jednotlivec nachází. Povinnost je v tomto období vyjádřena v příkazech a pravidlech dospělých a jsou dítětem vnímána jako správná a jsou dítětem brána doslovně. Je zde typický kognitivní egocentrismus, nezralý organismus není s to asimilovat svoje prostředí do svých myšlenkových procesů.¹⁵³ Dítě posuzuje vinu na základě důsledků chování, trest se chápe jako nevyhnutelný a vyplývající ze špatného chování. Morálně špatně je pro dítě vymezeno na základě toho, co určí autorita jako zakázané nebo trestání hodné.

---

¹⁵¹ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.13-14

¹⁵² VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.14-15

¹⁵³ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.16

Dítě v tomto období přijímá trest bez jakékoliv spojitosti ke druhu porušení normy. Obecně tedy toto období můžeme definovat jako poslušnost k autoritě a jejím rozhodnutím.¹⁵⁴

Autonomní morálka tedy morálka nezávislá stojí v opozici k morálce heteronomní a dle Piageta se vyvíjí z heteronomního období. Je to období, kdy si dítě uvědomuje různorodost morálních hledisek. Pravidla se začínají vytvářet společně a dají se po vzájemné dohodě měnit. Dítě nerespektuje už jen dospělé, ale začíná respektovat svoje vrstevníky. Posuzuje se vina na základě širších okolností, a především se posuzuje záměr jednající osoby. Trest se chápe jako prostředek nápravy a je požadována spravedlivá distribuce trestů nebo odměn pro všechny zainteresované v jednání. Povinnost se již nechápe vůči autoritě dospělého, ale jako forma vnitřního závazku vůči principu rovnosti a péče o blaho druhých lidí. Dítě posuzuje pravidla samostatně, posuzuje také lež na základě toho, jak je vzdálena od pravdy, tedy na základě míry lži. Pokud dítě není vedeno k posuzování pravidel je cesta k této autonomní morálce zablokovaná.¹⁵⁵

7.2 Lawrence Kohlberg

Další významný představitel psychologie morálky. Zabýval se úrovněmi a stádii morálního vývoje. Vycházel z předpokladu, že lidské myšlení prochází rozlišitelnými fázemi vývoje tak, jak jedinec psychicky zraje a dle toho zraje jedinec i morálně. Morální vývoj rozdělil do tří úrovní a šesti stádií. Vývoj jedince prochází těmito šesti stádii od nejnižšího k nejvyššímu a je to spojeno se sociálním rozvojem individua.¹⁵⁶

Prekonvenční úroveň je první úroveň vývoje, spadají sem děti do devíti let věku a jsou v ní obsažena dvě stádia morálního vývoje. V tomto období je citlivost reakcí na společenské normy dána významem nositelů těchto norem, ale také důsledky, které jednání dítěti přinese. Prvním stádiem vývoje v tomto období je heteronomní morálka, v níž dominuje egocentrické hledisko, dítě si neuvědomuje zájmy druhých a ani to, že jsou děti každé jiné, a proto nedokáže zaujmout v jednání pohled z perspektivy druhé osoby. Pro děti je správné to, za co nepřijde trest. Respektuje se autorita na základě toho, že je silnější. Druhé

---

¹⁵⁴ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.24

¹⁵⁵ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.24-25

¹⁵⁶ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.26

stádium morálního vývoje je individualismus. Děti dodržují pravidla jen tehdy, pokud to vyhovuje jejich okamžitému zájmu. Přetrvává egocentrický postoj, ale objevují se prvky férovosti. Jedinec si v tomto stádiu uvědomuje, že každý sleduje své vlastní zájmy a tyto zájmy se pak dostávají do konfliktu, který musí řešit. Objevuje se zde myšlení „ty uděláš něco pro mě a já na oplátku udělám něco pro tebe“.¹⁵⁷

Konvenční úroveň je druhou úrovní, kterou Kohlberg vydělil. Sem spadá většina adolescentů a dospělých a morální vývoj v dalších dvou stádiích. V této úrovni je pro jedince důležité naplnit očekávání rodiny a přátel, zákony jsou považovány za hodnotné bez ohledu na okamžité důsledky. Prvním stádiem tohoto vývoje je orientace na vzájemné vztahy. Jedinec chce žít tak, aby to odpovídalo přání jeho blízkých. Je pro něj důležité být dobrým člověkem jak ve vlastních očích, tak očích druhých. Morální rozhodování a jednání se řídí tím, co potěší druhé. Druhým stádiem tohoto vývoje je pak stádium společenského systému a svědomí. Správné chování jedince má plnit povinnosti, prokazovat respekt autoritě a podporovat fungující řád společnosti jako celku. Zachovává se stávající společenství pomocí respektování jeho zákonů a pravidel.¹⁵⁸

Postkonvenční úroveň je poslední úrovní vývoje a obsahuje rovněž dvě stádia. Patří do ní menšina dospělých, povětšinou po dvacátém roce života. V této úrovni je zřetelná snaha definovat morální hodnoty a principy, které se mají uplatňovat nevhledě na vliv autority skupiny nebo jednotlivce. Prvním stádiem je společenská smlouva a individuální práva. Vzniká zde smysl pro závaznost norem vzniklých na základě uzavření společenské smlouvy. Lidé si začínají uvědomovat, že zastávají široké spektrum různých hodnot a norem. Správné jednání vychází z individuálních práv, které byly odsouhlaseny celou společností a důraz je kladen na zachovávání legální smlouvy, tak i na možnost racionálních a sociálně žádoucích změn v zákonech. Po tomto stádiu následuje poslední šesté stádium, a to stádium univerzálních etických principů. Kdy se lidé řídí podle vlastních svobodně zvolených morálních principů, v nichž je základní univerzální zásadou princip rovnosti lidí, respektování jejich důstojnosti a individuální svobody. Právo je definováno svědomím jednotlivce, které je ve shodě se zvolenými principy. Jedinec racionálně a emocionálně

---

¹⁵⁷ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.27-8

¹⁵⁸ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.28-9

přijme vědomí nejvyšší hodnoty morálních principů a přebírá osobní závazek, že bude jednat v souladu s těmito principy.¹⁵⁹

Kohlbergova stadiální teorie je pro výklad poněkud složitější, ve zkratce si ji, ale shrňme. Tato teorie je univerzální, pohyb skrze jednotlivá stadia probíhá v neměnném pořadí a žádné stádium nemůže být přeskočeno. Hnacím motorem pro tento pohyb přes stadia je přitažlivost vyššího stadia morálního usuzování. Existují individuální rozdíly v rychlosti morálního vývoje a vývoj jedince se může zastavit v jakémkoliv stadiu. Analýza této stadiální teorie morálního vývoje ukázala, že stadia nepředstavují soubor morálních zásad, kterým mohou být děti rodiči naučeny. Úroveň morálního usuzování má vztah k určité úrovni chování.¹⁶⁰

Kohlbergova stadiální teorie si v dalším vývoji našla řadu zastánců, ale i odpůrců. Kritizována byla jeho teze o univerzální platnosti stadiální teorie, jelikož mezikulturní odlišnosti nejsou jeho technikou dobře uchytitelné. Další kritizovali, že není možné stadia přeskočit. Všichni se, ale shodli na tom, že Kohlberg nabízí pevný, přehledný a vnitřně konzistentní náhled na morální vývoj. Tento náhled má oporu v běžné každodenní zkušenosti i v řadě empirických zkoumání, které Kohlbergovu teorii opakovaně potvrzují.¹⁶¹

7.3 Morální vývoj

Morální vývoj je ovlivňován několika významnými faktory. Prvním z nich je inteligence, která je pozitivně spojena se zralostí morálního usuzování. Inteligenčně lépe vybavený člověk zvládá lépe morálně usuzovat než člověk s nižší inteligencí. Můžeme se podívat na osoby, které mají IQ na nižší úrovni, že jejich morální úsudek je na tom hůře. Kognitivní teorie morálního vývoje bezprostředně spojuje rozvoj poznávacích procesů s morálním zráním. Úroveň rozumových schopností se do určité míry odráží ve školní zralosti žáků. Dle prováděných výzkumů vyšlo najevo, že schopnější děti snázejí respektují

---

¹⁵⁹ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.30-31

¹⁶⁰ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.31-32

¹⁶¹ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.36-39

pravidla, jelikož jim dříve porozumí. Stejně tak zvládnou lépe řešit konflikt, jelikož dokáží lépe posoudit argumenty obou stran a dokáží dojít vzájemné dohody.¹⁶²

Dalším faktorem je odlišnost pohlaví. Je obecně známým faktem, že dívky jsou ve svém vývoji rychlejší než chlapci. Obecně dříve dosahují vyšších úrovní morálního usuzování, mají vyšší verbální zdatnost a větší zájem o mezilidské vztahy a vyšší sociální senzitivitu. V morálním vývoji dívky dříve dosahují autonomní fáze. Tyto rozdíly se srovnávají až kolem sedmnáctého věku, kdy chlapci rychleji dospívají a dohání morální vývoj dívek.¹⁶³

Posledním faktorem ovlivňující morální vývoj je náboženství. V tradičním křesťanství se morálka přisuzuje víře, nebo se alespoň spojení morálky a víry předpokládá. Toto téma jsem již probrala v předchozí kapitole zaměřené na vývoj morálky v náboženství. Věřící člověk své svědomí a morální vývoj podrobuje bohu a jeho zákonům. Mravní normy tedy mají nadpřirozený původ a bez náboženské víry nemůže opravdová morálka existovat. V tomto pojetí je morálka heteronomní, protože vše je nám nakázáno Bohem. Co smíme nebo nesmíme konat nám sděluje bůh skrz svá přikázání.

7.4 Mravní výchova

Nejdříve se podíváme do ne tak daleké minulosti, jak se mravní výchova učila v období komunismu. V tomto období byla nejvíce prostoupena ideologií jediného vědeckého učení marxismu-leninismu. Koncepce mravní výchovy se odvíjela od výkladu etiky, kde byla právě komunistická etika povýšena nad všechny ostatní. Poměr dobra a zla byl pokládán za vyřešený v důsledku postupné přeměny řádu v socialistický a poté komunistický. Veškeré zlo se redukovalo na přežitky kapitalismu. Základním kritériem morálnosti bylo třídní hledisko. Všechny hodnoty, které existovaly mimo třídní zájmy byly zneuznávány a označovány za nepřátelské. Morálním kodexem byla oddanost komunismu, láska k socialistické vlasti a ostatním socialistickým zemím. Škola měla za úkol vychovat budovatele socialismu. Právě v mravní výchově se nejvíce odrážela ideologická kontaminace.

---

¹⁶² VACEK, Pavel. Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.47-50

¹⁶³ VACEK, Pavel. Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s. 50-51

Společenský vývoj po roce 1989 obrací pozornost veřejnosti jak laické, tak odborné právě k otázkám morálky a morální výchovy. Hlavní mravní a morální výchova má pocházet od rodičů, kteří mají své dítě naučit základním principům mravního soužití ve společnosti. Garantem mravní výchovy ve škole byl a vždy bude učitel, který má být dlouhodobě motivovaný rozvíjet mravní stránku žáků. Má mít dostatečné znalosti z oblasti filozofie, etiky, psychologie a pedagogiky. Jeho dovednosti mají kompetentně ovlivňovat mravní vývoj svých svěřenců. Pod pojmem motivovaný učitel chápeme člověka, který bere převzetí spoluodpovědnosti za zdárný morální vývoj žáka jako samozřejmost vyplývající ze své profese.¹⁶⁴

Úkol vychovávání a vybavení svědomí je nutný, protože svědomí není od samého počátku dokonalou veličinou, navíc vždy stojí před novými otázkami, pro něž nezná instinktivně správná řešení. Utváření svědomí nesmí začít až teprve tehdy, když dítě začíná myslet a chápat a nesmí také záležet na pouhém zprostředkování vědomostí. Zda budou napáchány pozdějším působením nějaké škody záleží pak na tom, z jakého pohledu to pojmem.¹⁶⁵

8 Využití tématu v Občanské výchově a Základech společenských věd

V České republice postupně všechny základní a střední školy vypracovaly na základě Rámcového vzdělávacího programu (RVP) svoje školní vzdělávací programy (ŠVP). RVP pro Základní a Střední školy jsou dokumentem, který vytváří prostor pro relativně autonomní profilaci školy. Mohou si spojovat předměty, vytvářet předměty nové a zpracovávat učivo do projektů, vyučovat blokově a zvolit vlastní způsob klasifikace apod. Tento kurikulární dokument obsahuje odkazy na tzv. klíčové kompetence, obrací pozornost k novým tématům v rámci tzv. vzdělávacích oblastí a také se zaměřuje na realizaci tzv. průřezových témat,

---

¹⁶⁴ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s.75-81

¹⁶⁵ WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. str.209

kterých je v rámci RVP základního vzdělávání šest a v rámci RVP gymnaziálního vzdělávání jich je pět.

Právě díky začlenění průřezových témat do ŠVP je umožněno školám zabývat se obsahy, které doposud stály stranou pozornosti učitelů. Problémem však je, jak jsou pedagogové odborně a metodicky připraveni uvedená témata žákům přiblížit. Ve většině případů je jim oporou samostudium, hlavně těm, kteří jsou ve školství již po nějakou dobu. Noví pedagogové již mají ve svém studiu na vysoké škole začleněnou výuku těchto průřezových témat. Takže se na tato průřezová témata mohou připravovat po dobu svého studia.

Etická stejně jako hodnotová problematika se objevuje jak ve vzdělávacích oblastech, tak v obsahu průřezových témat. Například v průřezovém tématu Osobnostní a sociální výchovy je jedním z tematických okruhů právě Morální rozvoj, který je zde členěn do dvou podtémat: Řešení problémů a rozhodovací dovednosti a Hodnoty, postoje, praktická etika.¹⁶⁶ Etická výchova je však kromě jednotlivých témat zařazena v RVP ZV i v části Doplňujících vzdělávacích oborů. Tyto doplňující obory nejsou povinnou součástí základního vzdělávání, nýbrž jeho vzdělávací obsah pouze doplňují a rozšiřují. Očekávané výstupy těchto oborů nestanovují závaznou úroveň a jsou pouze doporučené pro formulování výstupů v učebních osnovách v ŠVP. Není teda možné je od jednotlivých škol očekávat. V RVP G již doplňující vzdělávací obory nejsou uvedeny a etika je tedy zařazena v rámci průřezového tématu Osobnostní a sociální výchova, kde je zařazen tematický okruh Morálka všedního dne.

Etická výchova dle RVP ZV obsahuje deset základních témat, které zahrnují mezilidské vztahy a komunikaci, důstojnost lidské osoby, pozitivní hodnocení druhých, řešení problémů a úkolů, komunikaci citů, interpersonální a sociální empatie, sebeovládání, reálné a zobrazené vzory, prosociální chování v osobních vztazích a veřejném životě. „*Etická výchova žáka vede především: k navázání a udržování uspokojivých vztahů, k vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, k tvořivému řešení každodenních problémů, k formulaci svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuse s druhými, ke kritickému vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světonázoru, k pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa.*“¹⁶⁷

---

¹⁶⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2019-12-07]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>, str.129

¹⁶⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2019-12-07]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>, str.116

Hlavním důvodem pro zařazení etické výchovy je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků.

Obsahem mravní výchovy by v nemalé míře mělo být vytváření pozitivních mravních stránek osobnosti. Zejména díky narůstajícím výchovným a kázeňským problémům s žáky se zvyšuje volání po opatřeních a postupech, které by uvedené problémy pomohly řešit. V současné pedagogické praxi to znamená to, že jsou zachycovány odchylky od morálních standardů, ty jsou reflektovány nebo eventuálně potrestány. Pověstinou nejsou učitelé schopni hodiny věnovat pouze mravní výchově. Počítá se s tím, že mravní výchova by měla být obsažena pouze v hodinách společenských věd, kde by jí měl být věnován nějaký čas. Na základní škole v prvních ročnících, jsou žáci učiteli stimulováni, aby chápali nejzákladnější morální zásady společnosti a jednotlivce. To je také vidět v očekávaných výstupech etické výchovy, např. žák zvládá prosociální chování, identifikuje základní city nebo spolupracuje i v obtížných sociálních situacích. Můžeme tedy říci, že na základní škole je etická výchova spíše uzpůsobena pro rozvoj jednotlivce samotného a jeho komunikaci a pochopení okolí.

V RVP G, jak jsem již zmínila, je v průřezovém tématu Osobnostní a sociální výchova zařazen tematický okruh Morálka všedního dne, v něm jsou obsaženy hodnotové žebříčky, morální jednání v každodenních situacích, hodnocení morálky vlastního jednání nebo sociální a morální dilemata doby v níž žijí. Tyto témata se vyskytují ve výuce nižšího gymnázia v osmém ročníku, kdy jsou žáci vyučováni rozpoznat netolerantní projevy lidského chování a projevy kladných a záporných vlastností.¹⁶⁸ Samotná etická výchova je na gymnáziích uskutečňována ve čtvrtém ročníku společně s filozofií. Například na Gymnáziu Šumperk, kde jsem měla možnost učit, je přímo v školních osnovách určeno toto období pro etické otázky. Společně s filozofickými problémy, kterými se zabývali jednotliví myslitelé, jsou probírány i jejich etické názory. Dříve to bylo uzpůsobeno tak, že etice bylo určeno jedno pololetí třetího ročníku, ale nyní od toho upustili a etiku zahrnuli do filozofie.

Otázka svědomí, kterou jsem se v této diplomové práci zabývala nemusí být však učena pouze v základech společenských věd. Samozřejmě, tyto hodiny jsou na to více uzpůsobeny, ale díky mezipředmětovým vazbám se o otázce svědomí můžeme se žáky bavit například v hodině dějepisu, dostaneme-li se s nimi k tématu holocaustu, nebo celkově k období druhé světové války, ale i v otázkách poválečného období v České republice. O

---

¹⁶⁸ BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007, str.69

holocaustu se na spoustě škol dělají projektové výuky a měla jsem již možnost se setkat s tím, že z tohoto hlediska zde byla zmíněna i otázka kolektivního svědomí. Samozřejmě to však záleží na jednotlivém vyučujícím a jeho společné domluvě s učitelem občanské výchovy, tato domluva však odpadá je-li učitel dějepisu a Zsv jedna osoba.

9 Závěr

V práci jsem se zabývala svědomí a vývojem názorů na jeho původ a význam z hlediska několika oborů. Svědomí je instancí, kterou se zabývali všichni myslitelé. Zmínku o něm najdeme skoro u každého myslitele, ale já jsem si pro svou práci vybrala jen pár těch zlomových myslitelů, kteří vždy přinesli do náhledu na svědomí něco nového. Začali jsme s vysvětlením pojmu svědomí z hlediska náboženství. Samozřejmě i v dnešní době můžeme vidět, že teologie pohlíží na svědomí jako na hlas boží a ten tedy ovládá lidské jednání. Stejně tomu bylo i v době středověku kdy se náboženstvím zabýval Akvinský a jehož názory jsem se snažila v práci vysvětlit. Zajímavostí nám může být fakt, že v boží knize, tedy Bibli se o svědomí nemluví, ale dá se to vyložit z několika vět apoštolů.

Pojem svědomí se nám objevuje postupně až ve filozofii. V antice má Sokrates ještě místo svědomí daimonion na který svádí svá rozhodnutí. V jeho myšlenkách pak pokračuje Platon, který nám je předává jako by byly jeho, byť svědomí spojuje s hlasem rozumu, stejně jako pak jeho žák Aristoteles. V modernějších dějinách filozofie se obracím ke Kantovi, Hegelovi a Nietzsche, kteří svými myšlenkami výrazně ovlivnili pohled na tento pojem. Uchopují ho zcela jinak, než bylo do dosavadní doby zvykem. Hlavně tedy Kant vytvořil naprosto nové uchopení celkově filozofie, nikoli jen pojmu svědomí. Jeho myšlenky byly revoluční.

V psychologii však nastává největší vývoj pojetí tohoto pojmu svědomí. V psychoanalýze Sigmunda Freuda dochází k naprosto novému uchopení jedince, a i jeho svědomí. Dalším významným myslitelem psychologie je pak Erich Fromm, který velmi svými myšlenkami přesahuje až do dnešní doby a je tedy dobře uchopitelný pro dnešní výchovu a výuku etiky.

V poslední kapitole se pak zabývám pedagogickým pohledem na svědomí a morálku a její vývoj společně s jedincem. V kapitole uvádím dva významné myslitele Piageta a

Kohlberga, kteří se právě tímto vývojem morálky a svědomí zabývali nejvíce. Jejich výchova morálky se může využívat do dnešní doby, kdy v pedagogickém prostředí může učitel využívat jejich myšlenek a pohledu na žáka. Toho by pak měl dbát při výchově žáků, hlavně tedy na prvním stupni základní školy, kdy je dětská mysl nejvíce stimulovaná právě školním prostředím.

Dnešní etická výchova ve školách není v dobrém stavu. Morálka je ve vzdělávacích programech zařazena pouze mizivě, a ještě k tomu je rozprostřena ve ostatních vzdělávacích tématech. Na výuku, právě pohledů na morálku je určeno období ve čtvrtém ročníku střední školy, kdy se probírá filozofie a etika a morálka jsou právě připojeny k těmto tématům. To je dle mého špatně. Morálce by se mělo vyučovat po celou dobu studií již od mateřské školy. Nejlepším řešením by bylo, aby se zavedl nějaký předmět, který by se tímto tématem více zabýval. Musíme se totiž podívat na situaci v českém školství, kdy roste počet nevhodného chování jako je šikana mezi žáky, ale i šikana učitelů či samotné napadání učitelů žáky. Právě tomuto by mohlo zabránit, kdyby žáci byli více morálně stimulováni a apelovalo by se na jejich svědomí.

10 Zdroje

- AKVINSKÝ, Tomáš. *Otázky o svědomí*. Přeložil Věra ŠTĚPINOVÁ. Praha: Krystal, 2010. Aquinata. ISBN 978-80-87183-19-9
- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0917-5.
- ARENDDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 80-204-0549-6.
- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6.
- BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007. ISBN 978-80-87000-11-3.
- ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Praha: Paseka, 1996. Historická paměť. ISBN 80-7185-082-9.
- DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Přeložil Iva PAPÍRNÍKOVÁ. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-66-7.
- DE FIORES, Stefano a Tullo GOFFI. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-338-9.
- DÍOGENÉS, Laertios. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. ISBN 80-901916-3-0.
- FREUD, Sigmund, Jiří PECHAR a Eugen WIŠKOVSKÝ. *Vybrané spisy I: Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*. Vyd. 2. (v Avicenu). Praha: Avicenum, 1991. ISBN 80-201-0225-6.
- FREUD, Sigmund. *Nespokojenost v kultuře*. Přeložil Ludvík HOŠEK. Praha: Hynek, 1998. Spektrum (Hynek). ISBN 80-86202-13-5.
- FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990. Eseje (Odeon). ISBN 80-207-0109-5.
- FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997. ISBN 80-85974-18-5.
- FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. Český klub. ISBN 80-85637-28-6.
- FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0181-3.
- FUNK, Rainer. *Erich Fromm*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. ISBN 80-7106-086-0.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Přeložil Vladimír ŠPALEK. Praha: Academia, 1992. Filosofická knihovna (Academia).
- JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla*. Přeložil Petr PATOČKA, přeložil Karel PLOCEK, přeložil Martin ŽEMLA. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2012. ISBN 9788087171349.
- JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001. Moudrost světa. ISBN 80-7021-490-2.

KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a Pavel KOUBA, ed. *Základy metafyziky mravů*. Vyd. 3., opr. Přeložil Ladislav MENZEL. Praha: OIKOYMENH, 2014. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-501-2.

KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0507-5.

MÁDR, Oto. *Mravouka I. Základy (skripta)*. Praha: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1970

MITCHELL, Stephen A. a Margaret J. BLACK. *Freud a po Freudovi: dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999. ISBN 80-7254-029-7.

NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky: polemika*. Praha: Aurora, 2002. ISBN 80-7299-048-9.

SCHWARTZ, Joseph. *Dějiny psychoanalýzy*. Přeložil Lenka NĚMEČKOVÁ. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-393-8.

STEVENS, Anthony. *Jung*. Přeložil Štěpán KOVAŘÍK. Praha: Argo, 1996. Osobnosti (Argo). ISBN 80-7203-021-3.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie. 7.*, přeprac. a rozš. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-500-4.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie. 7.*, přeprac. a rozš. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-500-4.

VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-051-1.

VLČEK, Miroslav a Miroslav VACURA. *Úvod do filosofie společnosti a dějin: antologie z děl vybraných myslitelů*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Oeconomica, 2014. ISBN 978-80-245-2039-1.

WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. Theologica (Zvon). ISBN 80-7021-292-6.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

<https://www.biblegateway.com/passage/?search=2+Samuel+24%3A10&version=NKJV>

<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+27%3A6&version=NKJV>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2019-12-07]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Nikola Táborská
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr ZIMA, Ph.D
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	K některým problémům svědomí z hlediska náboženství, filozofie a psychologie
Název v angličtině:	To some problems of conscience in terms of religion, philosophy and psychology
Anotace práce:	Diplomová práce pojednává o svědomí v kontextu náboženství, filozofie a psychologie. V diplomové práci jsou zmíněni myslitelé, jejichž názor na svědomí změnil tehdejší pohled na tento pojem.
Klíčová slova:	Svědomí, morálka, synderesis, etika, dobro
Anotace v angličtině:	The diploma thesis deals with conscience in the context of religion, philosophy and psychology. In the thesis are mentioned important thinkers whose opinion on conscience changed the view of this term at their time.
Klíčová slova v angličtině:	Conscience, morality, synderesis, ethics, good
Přílohy vázané v práci:	1 CD ROM
Rozsah práce:	64 stran
Jazyk práce:	čeština